

***Българските
политически
партии в
навечерието на
парламентарните
избори '2001***

Под научната редакция на
проф. д-р Георги Карасимеонов и проф. д-р Емил Константинов

A 01 - 00358

ГорексПрес
София, 2000

Съдържание

Увод / 5

Консолидация на демокрацията и българската
партийна система

Георги Карасимеонов / 7

Предизборната обстановка и политическите партии

Боряна Димитрова / 21

Предизборните шансове на политическите партии

Васил Тончев / 36

Консерватизмът и българските политически партии

Светослав Христов Малинов / 43

Партии и медии

Здравко Райков / 62

ISBN 954-616-068-7

УВОД

През 2001 година в България ще се състоят поредните парламентарни избори. Най-малко в два аспекта те ще бъдат уникални. От една страна, за първи път след 1989 година една управляваща коалиция съумя да изкара целия си мандат, предвиден от конституцията. От друга страна, основните и най-големи политически партии – СДС и БСП, преминаха фазите на управляващи и опозиционни партии, което позволява на българските избиратели много по-трезво и без илюзии да избират своите народни представители.

Същевременно състоянието и еволюцията на партийната система са важен критерий за по-глобалните процеси в политическата система и по-конкретно - за демократизацията на страната. Политическите партии са своеобразни посредници между гражданското общество и държавните институции. От тях до голяма степен зависи, дали демократичните институции – особено парламентът и изпълнителната власт, ще съумеят да изпълнят конституционните си правомощия с необходимата ефективност. Ако политическите партии установят стабилно и плодотворно взаимодействие с гражданското общество, те ще съумеят да транслират успешно интересите и ценностите на своите поддръжници в държавните институции на различни нива. Но ако обаче гражданите допускат „откъсване“ на политическите партии от тяхната социална база, то те ще се капсулират около тясна прослойка партийни дейци и активисти, безчувствени към обществените потребности. А това от своя страна ще намали значително техните способности на партии в управлението.

Това е само един от множеството важни аспекти на дейността на партиите, които имат кардинално значение за демократичното развитие. За да могат да изпълняват успешно своята роля в демократичната политическа система, партиите

те осъществяват множество функции, произтичащи от тяхната уникална роля в политическия процес.

В представения на читателя сборник от статии изнесени на семинар организиран от Института за политически и правни изследвания и фондация „Фридрих Еберт“, авторите третира темата за политическите партии от различни гледни точки. Политолозите Георги Карасимеонов и Светослав Малинов са посветили своите статии на анализа на някои тенденции в еволюцията на днешните политически партии. Карасимеонов разглежда тяхната дейност през призмата на процеса на консолидация на демокрацията. Той откроява както позитивните, така и негативните тенденции в еволюцията на партийната система след 1989 година. Малинов анализира, в каква степен консерватизмът като политическа идеология и практика влияе върху създаването на идентичността на новите политически партии.

Социолозите Боряна Димитрова и Васил Тончев представят данни от различни емпирични изследвания, чрез които читателят добива представа за общественото влияние на основните политически партии и техните предизборни перспективи. Те се стремят да дадат отговор на въпроса - кои партии имат най-големи шансове в изборната надпревара и каква конфигурация ще придобие партийната система след парламентарния вот през 2001 година.

Специфичен поглед върху партиите дава медийният специалист Здравко Райков. Той представя публичния образ на партиите в медиите и обратно – как политическите възприемат журналистите.

Ноември 2000 г.

Д-р Михаел Вайхерт,
ръководител на
регионалното бюро
на Фондация
„Фридрих Еберт“
в София

Проф. д-р Георги Карасимеонов,
изпълнителен директор на
Института за политически
и правни изследвания

КОНСОЛИДАЦИЯ НА ДЕМОКРАЦИЯТА И БЪЛГАРСКАТА ПАРТИЙНА СИСТЕМА

Проф. д-р Георги КАРАСИМЕОНОВ

1. Политическите партии – основен фактор в процеса на консолидация на българската демокрация

В политологическата теория преходът от тоталитарната към демократичната система на управление се разглежда в две основни фази. Първата фаза, обозначена като преход /transition/, се отнася до периода на утвърждаването на първите основни демократични институции и укрепването на новата демократична държава. Основен елемент в тази първа фаза са т.нар. учредителни или основополагащи избори, на които за първи път премерват сила политическите партии, установени след падането на тоталитарната диктатура. В тази първа фаза се създават, най-общо казано, правилата, по които ще функционират демократичните институции, утвърдени и в новите конституции или първите закони.

Укрепването на основните демократични институции слага началото на преминаване на демократичния процес към следващата фаза – консолидацията на демокрацията. Характерно за процеса на консолидация е, че се наблюдава стабилност във функционирането на демократичните институции и са възникнали определени предпоставки и гаранции за необратимост на демократичния процес. Фазата на консолидация може да продължи по-къс или по-дълъг период. Това зависи от ефективността на функционирането на основните демократични институции и от утвърждаването на основните предпоставки, които да гарантират необратимостта на демокрацията. Или с други думи - липсват на сериозни рискове или политически сили, които да предизвикват краха на нова-

та и утвърждаваща се демокрация.

В Централна и Източна Европа след падането на тоталитарните режими възникна твърде специфична ситуация, която даде отражение върху хода на демократичните промени. Основните различия в процеса на консолидация на демокрацията в сравнение с други режими, които преминаха от авторитарни и други форми на политическа диктатура към демокрация, е, че в посткомунистическия регион новите демокрации трябваше да решават едновременно задачи, свързани с прехода към демокрацията и с утвърждаването на коренно нова икономическа система, основана върху принципите на пазарната икономика. Нещо повече, в някои държави започнаха процеси на формиране на нов тип национална идентичност, довели до разделянето или разпадането им. Всичко това обуслови сложността на прехода към демокрация и в зависимост от историческите традиции, политическата култура и икономическата стабилност даде своето отражение върху едни или други държави в региона. Някои от тях, особено в Централна Европа, се намират в по-напреднала фаза на развитие на консолидация на демокрацията, докато други като България се намират в по-изостанала фаза.

За да добием представа за реалното положение на нещата и на степента на развитие на процеса на консолидация, ще разгледаме накратко основните критерии, чрез които се измерват два основни компонента на процеса.

Първият е институционалният компонент на консолидацията, а вторият - качеството на консолидацията на демокрацията. Първият аспект на развитието на демокрацията е свързан с анализа на институционалната инфраструктура, докато вторият е свързан преди всичко със средата, в която се развива демокрацията, и с някои предпоставки, от които зависи нейното качество и ефективно функциониране.

Основните критерии, чрез които „измерваме“ степента на институционалната консолидация на новите демокрации, са следните:

Първо, конституционната инфраструктура и какъв тип

режими се утвърдиха в посткомунистическите държави;

Второ, изборът на селекторална система;

Трето, типът партийна система;

Четвърто, как се осъществява ротацията във властта и какъв тип отношения се установяват между политическия елит;

Пето, съществуването и реалното приложение на основните политически права и свободи на гражданите.

Качеството на демократичната консолидация се „измерва“ преди всичко с:

Първо, въздействието на гражданското общество;

Второ, степента на легитимност на демократичните институции;

Трето, влиянието на демократичната политическа култура;

Четвърто, социално-икономическите предпоставки;

Пето, международната среда.

Ще се спра на един от основните компоненти за утвърждаването на институционалната демокрация - политическите партии. Тяхна изключително важна роля се дължи на обстоятелството, че те са специфичен посредник между гражданското общество и държавните институции. До голяма степен чрез тях се легитимира новата демокрация и се утвърждават новите принципи на управление на демократичната държава. Именно това тяхно положение на специфичен посредник поражда и особената отговорност на политическите партии - от една страна, за по-бързото преодоляване на прехода, а от друга, за осигуряване на стабилност на демократичната консолидация.

Една от най-типичните прояви на нововъзникващата демокрация в България бе появата на многобройни политически партии след ноември 1989 г. Най-общо в българското политическо пространство се появиха три типа политически партии, които дадоха отражение на облика на партийната система след 1989 г.

Първата група партии могат да бъдат обособени като исторически. Това бяха партии, които се възстановиха след за-

браната им от комунистическата власт след 1945 година. Те бяха съществували след Освобождението на България както в десния, така и в левия спектър. Сред тях се открояваха със силата и влиянието си в първата фаза на прехода Българската социалдемократическа партия и Българският земеделски народен съюз „Никола Петков“.

Втората група бяха нововъзникнали партии и политически организации вследствие на промените.

Специфично място сред тях зае Движението за права и свободи, което, разчитайки на твърдия етнически електорат, се установи като траен субект на политическата сцена.

Третата група партии, които се изявяваха със своето присъствие, бяха бившата комунистическа партия и нейният политически партньор от комунистическото време - левият БЗНС или така нар. „казионен БЗНС“.

Именно процесите в тези три групи партии и взаимоотношенията между тях имаха определящо въздействие за формирането на българската партийна система в навечерието на първите избори за Велико народно събрание. Основната разделителна линия между всички тези партии в първата фаза на прехода бе противопоставянето по остта комунизъм-антикомунизъм. Каквото и да се влагаше в тези понятия, де факто те бяха идейно-пропагандна обвивка на борбата за властовия ресурс в нововъзникващите демократични институции. Докато экс-комунистическата партия искаше да запази максимално своите позиции и да ги отстъпва с минимални загуби, то новите политически партии – особено тези, обединени в Съюза на демократичните сили (СДС), търсеха максимално бързи възможности за отстраняване на комунистическата партия от власт и дори за нейната фактическа забрана и отстраняване от политическата система.

В определен смисъл тази ос на разделенис, макар и изчерпала значителен своя потенциал на въздействие, продължава да влияе върху еволюцията на партийната система до наши дни. Тя се измества все повече от политическата сфера към икономическите интереси и разпределението на основните

ресурси във формиращата се пазарна икономика.

Паралелно с това възникват нови разслоения, които влияят върху еволюцията на партиите и партийната система. Те са социално-икономически, идейно-ценностни, етно-национални и международни. Именно те ще определят идейно-политическите конфликти и сблъсъци както вътре в отделните партии, така и между тях.

Затова в бъдещия процес на консолидация на демокрацията ще оцелят и ще се утвърдят тези партии, които съумеят да откликнат на новите обществени разслоения и намерят отговори на възникващите от тях конфликти и проблеми. Или с други думи как ще реагират на новите предизвикателства, породени от настъпилите вътрешни и външни промени, през следващите години.

2. Основни предизвикателства пред политическите партии

Единадесет години след началото на прехода, едновременно с утвърждаване на процеса на консолидация на демокрацията в България, се наблюдава и процес на стабилизация на партийната система. Какви са белезите на тази стабилизация?

На първо място, това е преодоляването на свръхфрагментарността на партийната система, която през първите години се характеризираше с наличието на множество политически партии. Днес на политическата сцена се оформят няколко основни политически субекта. Това не изключва и възможността за възникването на нови партии, тъй като България се намира в ранния етап на процеса на консолидация на демокрацията.

На второ място, относително приключиха процесите на трансформиране на основните политически партии в политическата система от първоначалното им състояние на неизяснена идентичност към утвърждаването им като относително стабилни и активни фактори в демократичния процес. Това се отнася предимно за двата основни субекта в партийната

система, а именно БСП и СДС.

В БСП процесът на трансформация от комунистическа към социалистическа партия е относително приключил до толкова, доколкото партията се приспособи към демократичните правила на играта и днес не оспорва основните принципи на демократичния ред. Тя възприема постепенно принципите на социалдемократията.

От друга страна, СДС от една аморфна и рехава коалиция от политически сдружения, партии и организации се трансформира в партия. Въпреки младостта и краткия период на съществуване на СДС като партия, тя изгради относително бързо своите организационни структури и независимо от вътрешните процеси на разслоение, сблъсъци и конфликти, нейната история като коалиция приключи, а бъдещето ѝ като политическа партия се утвърждава.

Сред другите по-малки политически партии продължава процесът на себеутвърждаване, но и на роене. Измежду тях единствено място в парламента и на следващите избори 2001 г. си е осигурило Движението за права и свободи (ДПС), което се базира на етническия вот, на който може да разчита.

В борбата за центъра както вляво, така и вдясно в политическия спектър, съществуват определени възможности за изява на нови политически субекти и най-вече в качеството им на коалиционни партньори на една от двете големи политически партии – СДС или БСП.

Следователно налице е определена стабилизация на партийната система и през следващите години не можем да очакваме съществени промени в нея. Въпреки това, в зависимост от конкретните политически и социални разслоения в обществото, не е изключено да възникнат нови партии и движения, които да получат парламентарно представителство.

Едно от основните предизвикателства пред политическите партии произтича от функциите им, свързани с представителството на интересите на гражданското общество. В тази посока се наблюдават следните тенденции:

- Партиите у нас продължават да са слабо зависими от

гражданското общество. Това е резултат, от начина, по който те възникнаха. Повечето от новите политически партии възникнаха „отгоре“ и не бяха продукт на масови социални протестни движения „отдолу“. Политическите партии само спорадично използват натиска „отдолу“ за свои политически цели в определени периоди, а именно през 1990-1991 г. и в последствие 1996-1997 г. Но тези движения бяха само спомогателни за реализиране на целите на политическите партии в конкретния момент. Спорадичността и неорганизираността на масовите движения „отдолу“ доведоха до това, че политическите партии бързо съумяха да „забравят“ ангажиментите си към тях, а и те самите от своя страна престанаха да представляват източник за натиск за партиите.

- От друга страна, фактор за откъснатостта на партиите от гражданското общество е слабостта на самото гражданско общество. То продължава и днес, 11 години след началото на прехода, да е белязано с пасивност по отношение на въздействието си върху политическите партии, стигащо в най-добрия случай до пасивен протест, а не до постоянен натиск и контрол. Политическите партии се уповават на една тънка прослойка от партийни активисти и по-активни граждани, които обаче преследват чрез партиите преди всичко издигането на собствения си социален статус и получаването на определени привилегии.

- Политическите партии се намират в силна зависимост от икономическите интереси и интересите на бюрократичната прослойка.

Докато процесът на раздържавяване и обособяване на икономиката от политиката не е приключил, политическите партии ще продължават да са тясно свързани с държавната бюрокрация. Това не позволява на политическите партии да играят реално своята роля на посредници между гражданското общество и държавните институции като партньори на гражданското общество и негови представители в държавата. Напротив те са преди всичко инструменти на държавата и специфичния партийно-бюрократичен интерес против граждан-

ското общество и много често - срещу стремящи се към икономическа самостоятелност пазарни субекти. Нещо повече - политическите партии днес се превръщат в противник на разширяване на сферата на независимост на икономиката, защото това би довело до загуба на определени ресурси както от бюрокрацията, така и от партиите, тясно свързани с тях.

- Слабостта на гражданското общество и сливането на бюрократични и партийни интереси доведоха до **възникването на специфична партийна каста**. В политологията този режим на управление чрез партийната каста се определя като партократия, която се стреми да доминира в публичното пространство.

Днес в медиите много често се дебатират темата за „братовчедите“ ерго, за партиите като сдружения за уреждане на „приятелски кръгове“. Но колкото и спекулативни да са понякога тези твърдения, те отразяват един реален процес, а именно - утвърждаването на партократията като специфична каста в демократичния режим, изживяваща себе си като основен субект в политическия процес. И при това гражданското общество трудно може да пробие в тази капсулираща се каста, тъй като сегашната ни демокрация се характеризира с незряла пазарна икономика и слаб „трети сектор“. Партократията е заинтересувана да запази своите привилегии и позиции и възпроизвежда в действията и решенията си, включително и в законите, своята доминация в политическата система.

- **Политическите партии в България продължават да са лидерски партии.**

Първо, това е следствие на начина на възникването им като партии на приятелства и групи, свързани с един или друг лидер. Но 11 години след прехода рецидивите на този тип лидерски партии, които зависят до голяма степен от правомощията и действията на лидера, продължават да се открояват в дейността на партиите.

Второ, една от основните причини за това е **липсата на вътрешнопартийна демокрация** или наличието на твърде

слаба вътрешнопартийна демокрация. Слабата вътрешнопартийна демокрация поражда авторитарното действие и поведение. Публична тайна е, че дейността на всички политически партии са зависими от решенията, действията, а и често хрумванията на един или друг лидер.

- **Слабостта на вътрешнопартийната демокрация скъсва дейността на политическите партии** и ограничавайки въздействието на по-широки социални групи върху дейността им. А това като цяло се отразява негативно върху функционирането на цялата демокрация и на междупартийните отношения. Те се превръщат в отношения между лидери, а не в отношения между политически партии като представители на разнородни социални интереси.

- В резултат на тази криза в отношенията между политическите партии и гражданското общество се стига до **криза на легитимността на политическите партии**. Във всички допитвания на общественото мнение се проявява тенденцията на засилващо се недоверие към политическите партии и тяхната роля в политическата система.

Кризата в легитимността на политическите партии води до спад и дори срив в очакванията, че те ще осъществяват своята основна функция на представителство на интересите на гражданското общество. Това води до феномена „абстентизъм“ (нежелание за гласуване).

Кризата на доверие по отношение на политическите партии провокира и по-сериозни размествания в партийната система и може в перспектива да я дестабилизира, насочвайки протестния вот на гражданите към други, включително антидемократични партии. Засега влиянието на антидемократическите партии е минимално в България, но при продължаващата и задълбочаваща се криза на легитимността на съществуващите основни политически партии такова отклонение на гласа на избирателите към нов тип радикални партии, оппортунистични демократичните принципи, може да се засили (примера с националиста Тудор в Румъния).

Един от основните критерии за степента на демократич-

на консолидация е начинът, по който се осъществява ротацията във властта на новите политически субекти. До 1997 г. характерно за българската действителност бе обстоятелството, че нито една политическа партия, поела управлението на страната, не успяваше да завърши нормално своя мандат. Периодът бе съпътстван от чести правителствени кризи и предсрочни избори. Същевременно положителен елемент бе фактът, че независимо от кризисните явления и предсрочната смяна на властта тя се осъществяваше мирно и не се стигна до дълбоки социални и политически катаклизми, които да поставят пред сериозен риск демократичната политическа система. Българските политики намираха изход от ситуацията в рамките на установената от конституцията процедура.

Обстоятелството, че последното правителство, дошло на власт през 1997 г. ще завърши своя мандат в предвидения от конституцията 4-годишен срок, свидетелства за по-нататъшната нормализация на политическия процес и консолидация на българската демокрация. Същевременно обаче дейността на политическите партии в управлението носи белезите на незрелост и неефективност, феномен, който особено ярко резонира в изпълнителната власт.

- Типична детска болест на българската демокрация е наличието на малко професионалисти във висшите ешалони на властта. Когато поемат мандата си на управленци, те са често без стабилна подготовка. В голяма си част те са преди всичко партийни функционери, бързо израснали в партийната кариера и с минимален опит в областта на държавното управление.

- Този феномен води често до **кадрова криза** и до слаба ефективност, до несполуки в управлението, а и до провали. Многобройни са примерите за това през последните години, налагащи твърде често на изпълнителната власт да прави рокади в правителствата. Това подкопа ефективността на тяхната дейност и способността им да се справят с твърде сложните проблеми, породени от прехода.

- Една от най-характерните болести на партиите в управ-

лението е **корупцията**. По своеобразен начин тя също е продукт на обективното обстоятелство, че управлението е свръхпартизирано вследствие на случайно попаднали в политиката и държавните структури партийни дейци със съмнителни етични ценности и норми на поведение. Липсата на демократична и управленска култура, както и изкушенията на властта доведоха до възникването на корупцията като остър проблем, застрашаващ самите демократични институции.

Стигна се до положение, при което партиите на власт съзнателно или неволно бяха вpletени в процеса на корупиране и заразили на свой ред не само отделните политики, а цялостния политически процес с вредни за демокрацията задкулисни процедури и комбинации, подкопаващи правовия ред.

Следователно главното предизвикателство пред политическите партии, стигнали до управлението на страната, е решително да повишат **професионализацията на политиката**. Политическите партии са един от основните канали, чрез които се формират професионални политики, и това е белег за зрелостта на дадена демокрация. Когато един политик, използвайки партийните канали и механизми, премине естествения път от младежките организации на партията, през едни или други органи на места до централно равнище, много от слабостите на сегашния политик ще станат видими за обществото. Ще се ограничи възможността случайни и корумпирани политики да стигнат до висшите етажи на управлението. За преодоляването на това предизвикателство е необходимо натрупването на значими управленски умения и образование, както и висока степен при осъществяване на политическите ангажименти от един или друг партийен деск.

- **Междупартийните отношения** са друг основен критерий за „измерване“ на зрелостта на демократичните промени. Основен недъг на партийната система е, че тя от самото начало бе белязана от **остра конфронтация**, която изключваше нормален политически диалог между основните парламентарно представени партии. Възникналият биполярен

модел на партийна система нарушаваше един от основните елементи на политическия процес, а именно извеждането на общите интереси на обществото над партийните, особено при решаването на фундаменталните проблеми на прехода. Партийната пристрастност и защитата на партийния интерес на всяка цена сгъваха нормалното функциониране на демократичните институции. Партиите стимулираха разслоенията и противопоставянията в обществото, вместо да поощряват неговото сплотяване по значими въпроси. Именно в този смисъл един от най-сложните въпроси на партийната политика и междупартийните отношения в частност е намиране на необходимия баланс между конфликтите, обсъдка на интереси и консенсуса в политиката. Намирането на тази мяра е един от най-характерните и фундаментални белези за зрелостта на демокрацията. Колкото повече политическите партии намират тази мяра и съумяват да изведат в дадени исторически процеси основните обществени проблеми като водещи в тяхната политика, толкова по-успешна е и дейността на демократичните институции.

Въпреки че се наблюдават и определени моменти на консенсусни решения, те са още твърде голяма рядкост в българския политически живот.

- Един от основните аспекти, с който оценяваме междупартийните отношения и функционирането на партийната система, е способността да се намират коалиционни форми на управление. Политическият живот на България се характеризираше с несполучливи коалиционни решения и тотална конфронтация между двете основни политически партии – СДС и БСП.

В този смисъл създаването на нова коалиционна култура е един от основните изисквания за утвърждаването на демократичната политическа система. Коалицията по принцип не може да е изключена от тактиката на партията, които стоят на принципите на конституцията и демократичния политически ред. Коалицията не е своеволна прищявка или въпрос само на политическа комбинация, тя е продукт на специфична де-

мократична политическа култура. Възникването на кризисни тенденции или решаването на изключително сложни проблеми могат да наложат като решение и коалицията дори когато има условия за еднопартийно управление. Подобни примери са характерни за много европейски демократични държави.

В този смисъл налагането на цивилизован диалог между двете основни политически партии – БСП и СДС, е едно от сериозните предизвикателства за българската демокрация през следващите години. Очертаващата се еволюция на БСП към евроатлантическите ценности и доказаното ѝ намерение да отстоява заложените в конституцията демократични ценности я превърнаха в нормален участник на демократичния политически живот. От друга страна, СДС постепенно преодолява синдрома на антикомунизма като водещ в нейната политика и тактика. Това дава основание да се премине и към нов тип междупартийни отношения между тези две основни политически партии в България.

Като позитивен пример в развитието на междупартийните отношения е промяната, настъпила в по-малката трета партия – ДПС, и особено извърваният път от нейна страна към БСП, вкл. готовността за коалиране и със СДС, и с БСП в зависимост от вота на избирателите и конкретните обстоятелства.

Следователно важен елемент на междупартийните отношения е културата на политическия плюрализъм, чиято основа е търсенето на баланса на интересите и отчитането на широката гама от ценности, представени в обществото и представяни от различни политически партии. Колкото повече културата на политически плюрализъм стане водеща в политиката на партиите, толкова по-стабилно ще е развитието на българската демокрация и ще се избегнат рисковете от ненужна конфронтация, подкопаваща легитимността на основните политически институции.

Заклучение

Безспорно е, че политическите партии и партийната система като цяло ще останат един от водещите компоненти на демократичния процес. От осъществяването на техните функции както по отношение на гражданското общество, така и в държавното управление ще зависи степента на консолидация на българската демокрация. Независимо от факта, че партийната система се намира в относителна стабилизация, в нея не са изключени промени през следващите години с появата на нови политически партии, влияещи върху формирането на държавното управление.

Същевременно изключително важно за стабилността на демокрацията е, до каква степен и с какви темпове ще се нормализират отношенията между основните политически партии – СДС и БСП. Тъй като в предвидимо бъдеще не се очертават партии, които да оспорят тяхното водещо място на политическата сцена, цялата партийна система ще се влияе от характера на отношенията между тях. Дали тя ще прерасне от конфронтационна биполарна в партийна система, основаваща се на умерено поляризиран плурализъм, ще покаже развитието на вътрешнопартийните процеси в близките години.

ПРЕДИЗБОРНАТА ОБСТАНОВКА И ПОЛИТИЧЕСКИТЕ ПАРТИИ

Д-р Боряна ДИМИТРОВА

Анализът на политическите и електорални тенденции близо половин година преди парламентарните избори предполага съчетаването на три типа анализи – за състоянието на икономическата, за състоянието на социалната и за състоянието на политическата структура в България. В рамките на една отделна статия е трудно да се проследи в детайли развитието на всяка една от тези три области. Затова тук ще се огранича с маркирането на основните тенденции във всяка една от тях, за които може да се предполага, че ще имат дълготрайно действие в следващите шест месеца. Специален акцент ще бъде поставен на устойчивите характеристики и възможните вариации в електоралното поведение на българските избиратели.

Оценка на икономическото състояние на страната и жизнения стандарт

Макар и по официални данни доходите през последните две години да бележат реален ръст спрямо 1997 г., все още не може да се компенсира големият спад от последните години и произтичащото от него негативно отражение върху жизненото равнище. Най-значимата характеристика на доходите, разкриваща финансовото състояние на домакинствата, е намалението на покупателната способност. Важен индикатор в това отношение е фактът, че потреблението на всички основни стоки и услуги е спаднало от няколко процента до няколко пъти в сравнение с началото на 90-те години. Също така покупателната способност на домакинствата, изчислена чрез количеството стоки, които могат да се купят с общия доход

средно на едно лице за една година, макар и да нараства спрямо 1997 г., не е повишена в нито един пункт спрямо 1992-а.

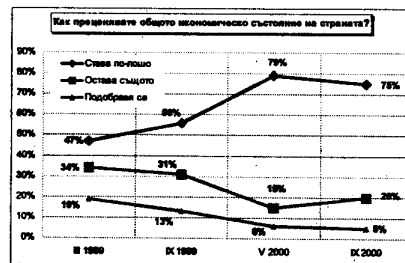
При общо ниско равнище на доходите българското общество се характеризира с висока степен на подоходна диференциация. Съотношението между доходите на най-богатите и най-бедните десет на сто от домакинствата през 1998 г. е 9:3, като най-богатите 10% притежават около 26% от общия доход, а най-бедните – около 3%.

Всички разходи, които определят една по-дългосрочна икономическа стратегия и инвестиции на домакинствата, практически клонят към минимум. Показателно е, че за последната година едва 10 на сто от хората са могли да си позволят някакъв по-значим разход или вложение извън непосредствената всекидневна издръжка на живота. Симптоматични за изключително свитата купателна способност и стагнацията при всички онези стоки и услуги, които формират един по-дълъг икономически цикъл, са следните данни: 6 на сто от хората са си позволили някакво по-голямо пътуване или екскурзия през последната година, 5% са успели да си закупят лек автомобил на старо, 4% – основно представители на частното предприемачество – са направили допълнителни инвестиции в бизнес, 2% са закупили жилище, земя или друго недвижимо имущество, 1% са направили някаква финансова инвестиция.

Структурата на общите разходи на домакинствата по групи показва, че у нас нараства дялът на разходите за храна, енергия за битови нужди, здравеопазване, а намалява този за жилищно обзавеждане, облекло, обувки и други подобни. Изключително високият дял на разходите (62%), които биват изсмукувани за „необходимо присъщи“ дейности по най-простото възпроизводство на живота, обуславят засилващото се чувство на субективна неудовлетвореност от качеството на живот и усещането за непрекъснат спад в жизненото равнище.

За година и половина четири пъти спада дялът на хората, които оценяват икономическото състояние на страната като „подобряващо се“, също с толкова намалява броят на хората,

които предвиждат увеличение на доходите си. Налице с двукратно по-високо очакване за стабилизация на личните доходи, в сравнение с предвижданията за стабилизация на икономическото положение в страната. То се дължи основно на застите в частния сектор, младите, висшистите и живеещите в големите градове, които, макар и да споделят тезата за отрицателните икономически тенденции на макрониво, разполагат с известни резерви – статусни и материални – да съхранят сегашното си жизнено равнище с цената на допълнителен или по-интензивен труд.

Промени в социалната структура. Социални деления и неравенства

На първо място, от 1990 г. непрекъснато намалява дялът на населението на трудоспособна възраст за сметка на населението над трудоспособна възраст. В края на 1998 г. всяко четвърто лице в страната е в пенсия. България е една от страните, в които най-малък брой работещи издържат най-голям брой неработещи лица. Икономически активното население у нас е в процес на непрекъснат спад и в момента представлява 49,8% от населението над 15 години. За страните от Европейския съюз същият този дял е над 55%, за САЩ – около 65%. Данните от изследването на бюджетите по домакинства показват, че само за периода 1992-1998 г. средният брой члено-

вс на домакинство, падащ се на едно заето лице, е нараснал от 1,18 на 1,94, което само по себе си е достатъчно показателно за увеличаването на финансовата тежест на хората, върху които пада тежестта от издръжката на техните семейства.

Немалък дял в тази тенденция внася и засилената през последните десет години миграция на населението и особено - на млади хора във фертилна възраст със сравнително висока степен на образование и квалификация.

Втора, крахът на централизираната социалистическа икономика, загубата на гарантираните пазари в бившите социалистически страни и стартиралите твърде късно структурни реформи обуславят изключително големи изменения в структурата на заетостта, работната сила и равнището на безработица в България.

Най-същественото изменение в структурата на заетостта за последните десет години, настъпило в резултат от възникването на частни предприятия и приватизацията на голяма част от държавните, е практическото изравняване към настоящия момент на заетите в частния и обществения сектор. За сравнение само за 1995 г. това съотношение е било 4:1 в полза на заетите в държавния сектор. Същевременно обаче, огромното мнозинство от функциониращите у нас фирми (над 90 на сто) представляват малки или средни по размер фирми, като 94% от тях са с персонал до 10 души. Мнозинството от българските дребни фирми функционират в качеството си на източник за прехрана единствено за собствениците и техните семейства, което обуславя директната им зависимост от моментната икономическа и политическа конюнктура.

Изключително стеснената рамка на функциониране на частния сектор определя и невъзможността да бъдат поемани освобождаваните вследствие на структурната реформа работници (около 18%). Две трети от безработните са останали без работа поради уволнения или съкращения, вследствие на извършваните се реформи. Над половината от безработните влизат в категорията на „продължително безработните“, т.е. на лицата, които не работят от една или повече години. В

България се наблюдава трайно възпроизвеждащо се различие в равнището на заетостта между мъжете и жените. Заети са, съответно 46,1% от мъжете и 37,6% от жените на 15 и повече навършени години. Това, както ще стане дума и по-нататък, обуславя трайни различия и в политическите им предпочитания. Особено неблагоприятно е положението при най-младите. Безработните младежи са повече от една трета от икономически активните лица във възрастовата група между 15 и 24 години. В домакинствата на 36% от българите е имало безработен през последната година.

Трето, не по-благоприятни са и обществените напласи, относно възможностите за подобряване на бизнессредата. В социологическите изследвания половината от пълнолетните българи и две трети от интервюираните частни собственици заявяват, че през следващите една-две години в България ще има условия за развитието единствено на дребен частен бизнес. Макар и субективна, тази оценка не бива да се подценява, защото икономическият песимизъм сам по себе си възпрепятства инвестициите, иновациите, разкриването на нови работни места и обуславя свиването на бизнеса до минималните му възможни рамки. Политическата обвързаност на бизнеса, „зависимостта от силните на деня“ продължава да се оценява като основополагащо условие за развитието на съдържателен бизнес и предприемачество (86%).

Политическото предлагане

Половин година преди предстоящите парламентарни избори България се характеризира с незавършена ферментация на политическото пространство. Неясна е формулата, с която ще се явят пред избирателите двете основни политически сили – БСП и СДС. В лявото пространство участието с общи листи на БСП, ОБТ, БСДП и други социалдемократически формации е желано от част от ръководствата им, но все още твърде подвъпросно. В дясното сигурна засега е само коалицията между СДС и Народен съюз. Въпросът за формулата е съществен, защото независимо от големия електорален потенциал, с който

разполагат, и двете политически сили се нуждаят от партньори. Първо, поради приблизителното равенство на стартовите си позиции. Второ, поради особеностите на сегашното си политическо присъствие. За БСП проблемът е в липсата на достатъчна обществена легитимност след краха на управлението на Виденов и реанимирането на неокомунистически тенденции в нея. За СДС – загубата на привлекателност, вследствие на корупционните, приватизационни и вътрешнопартийни скандали. Третата причина за търсенето на партньори е свързана с неяснотата, относно това колко и кои „малки“ партии биха могли да влязат в бъдещия парламент и оттука – какъв е ресурсът, който те биха могли да предоставят, съответно за ляво или дясно управление.

Ситуацията се усложнява допълнително от факта, че в България липсват ясни социални деления, обвързани със стабилни политически предпочитания. Икономическата незавършеност на прехода не позволява обособяването на нови социални групи, притежаващи специфични интереси и способни да излъчат свое адекватно политическо представителство. В политически план са характерни резки обръщания в предпочитанията и масирана смяна на вота от една към друга политическа сила. Ясните идеологически обусловени клинжди от началото на прехода – „червеното село срещу синия град“, „синята младеж срещу червените бабички“ и т.н., поне що се отнася до териториалните деления, вече не работят така еднозначно. Към това трябва да се прибави и фактът, че индивидуалната политическа активност, която стои в основата на модерните съвременни демокрации, клони практически към нулата. 97 % от хората никога не са се опитвали да направят нещо, за да повлияят на решение на парламента или общинския съвет. В същото време, оценката им за вероятността да успеят, ако все пак опитат, е 1,2 по десет степенна скала. Като най-ефективен начин за въздействие върху решение на общината, правителството или парламента се оценява използването на лични или семейни връзки с управници.

Сериозният проблем, пред който се изправяме, е липсата

на детерминираност между социалната база и политическото представителство. СДС дойде на власт на вълната на огромното социално недоволство от управлението на Виденов, обявявайки се за евроатлантическа ориентация, бърза и прозрачна приватизация, повишаване на доходите и жизненото равнище, политика в подкрепа на частния бизнес, на инициативните и младите хора. Днес Съюзът получава висока оценка единствено за дейността си във външнополитическата област. Във всички останали сфери критичните оценки неколкратно надхвърлят позитивните. Презумпцията за създаването на средна класа, която да е социалната база на една десноцентристка, християндемократическа партия не се реализира.

Три четвърти от хората попадат в двете най-ниски доходни категории с доход на член от домакинството до 100 лева, а в двете най-високи (доход над 200 лв.) влизат едва 6%. Отделните социални групи, в зависимост от конюнктурата в различните типове населени места, демонстрират твърде хетерогенни политически предпочитания. Така например частните собственици в София и в малките градове запазват преобладаващо „сините“ си предпочитания, докато в областните градове определено оттеглят подкрепата си от „синята“ партия. Софийските пенсионери поделят по равно симпатиите си между БСП и СДС, докато съотношението в областните градове е 4:1 в полза на социалистите. Друга една значима група – работниците – е не по-малко противоречива. Най-значим дял от тях – 39%, заявяват отказ от гласуване, а останалите, споделяйки леви тези в областта на социалната политика, заявяват подкрепа за СДС в съотношение 1,5:1.

От така наречените „малки партии“ ясна е социалната база единствено на Движението за права и свободи. Останалите разчитат на една или друга форма на протестен вот, но са твърде дисперсни и хетерогенни както по своя идеологически профил, така и по имиджа на своите лидери и политическите ориентации на симпатизантите си. Най-добро покритие в отделните социално-демографски групи има Евролевицата, но най-ясно позициониране – в младежките и част от по-

високообразованите групи – „Гергьовден“.

Политическата ситуация към настоящия момент се характеризира и със силна критичност по отношение дейността на правителството (34% одобрение срещу 66% неодобрение) и висока степен на неодобрение към водената икономическа политика. В един по-широк обществен план клиентелизмът, като специфична пресечна точка между икономика и политика, се оценява като по-малкото зло на фона на неработещата икономика. Казано с други думи, политическият характер на приватизацията в ситуацията на преход щеше да се „прегълтне“ по-лесно от обществото, ако новите собственици бяха подчинили поведението си на икономическата логика и бяха създали работещи предприятия, работни места и относително стабилни доходи на застите.

Вместо това обаче, затварянето на предприятия и съкращаването на работни места, от една страна, а от друга, политическите назначения и корумпирането на местните административни структури формират трайната нагласа, че политическата класа обслужва основно своите лични интереси и тези на тесен партийен кръг около нея, вместо да служат на обществения интерес. 24 на сто от хората са на мнение, че СДС управлява в интерес на цялото общество, а 65% - че управлява в интерес на близки до властта кръгове.

И така трайният спад на доверието в правителството, затвърждаващото се усещане за намаляващ жизнен стандарт и икономически песимизъм относно близкото бъдеще, както и задълбочаващата се криза в моралния кредит на доверие към цялата политическа класа – тези три характеристики се очертават като едни от най-устойчивите тенденции в общественото мнение година след местните избори и почти толкова преди парламентарните. Същевременно индикатори, предвещаващи резки обрати в тези настроения, не се наблюдават. Което означава, първо, че до голяма степен точно те ще диктуват предизборното поведение на партиите (като опозиционните ще се стремят да ги експлоатират, а управляващите – да ги тушират) и, второ, че на преден план вече излиза въпросът за евентуалните политически конфигурации, реализирани при тази изходна база. Въпрос, отговорът на който непрестанно бива прехвърлян между колебливото поведение на партиите, опипващи настроенията на избирателите, и социологическите изследвания, изчакващи от своя страна ферментацията на политическото предлагане, за да се ангажират с по-конкретни прогнози. Каквито и възможности обаче за новообразувания, съюзи и коалиции да съществуват, все пак потенциалът на политическите субекти не е нито безкраен, нито произволен. Поредица от устойчиви ценности и модели на поведение сред отделните групи избиратели задават границите на възможните вариации в представянето на основните политически сили, които тук последователно ще разгледаме.

Двете големи: загубите и шансовете Възможните легитимации на БСП

В ценностен план, най-сериозната загуба за БСП е окончателното разпадане в масовото съзнание на онзи носталгично затворен модел на света, който придаваше валидност на цялостното ѝ поведение. Устойчиво са преодолените трите идеологеми, върху които явно или неявно се строеха посланията на БСП към обществото при предишните предизборни кампании – връщане към социалистическото миналото „под дру-

га форма", отделяне на България от „прозападната орбита" и запазване водещата роля на държавата в управлението на собствеността. Всяка една от горните тези среща подкрепата на не повече от 10-15 на сто от хората, основно сред най-твърдия и на преклонна възраст електорат.

Ако визията за един обърнат към миналото, повече или по-малко антизападен модел на развитие се ограничава основно до част от твърдото ядро на социалистическата партия, то не така стои въпросът с посланията, отнасящи се до социалната политика на държавата. На изключително широка обществена популярност се радва тезата за държавата и правителството като гарант за индивидуалните социални права – според 77% от потенциалните гласоподаватели, правителството трябва да осигурява здравна помощ за болните, според 60% – да носи отговорност за икономическата сигурност на хората, според 52% – да води политика, която да намалява пропастта между бедни и богати. Легитимирането на БСП в тази плоскост би могло да реанимира подкрепата за нея по един доста интересен и донякъде парадоксален начин. Важни тук са две обстоятелства.

Първо, макар и в масовото съзнание БСП да не се свързва с предпоставките за развитието (така напр., само според 6% тя би съдействала в по-голяма степен от СДС за развитието на частния бизнес, според 8% би била по-добрата алтернатива за икономически растеж, според 4% би имала по-голям успех при европейската ни интеграция), социалните продължават да съхраняват образа си на политическата сила, стремяща се към ограничаване на безработицата и проявяваща по-висока загриженост към социалните проблеми. А именно последните стоят в центъра на вниманието на електорално най-значимите групи у нас – бедните, пенсионерите, хората от малкия град и селото.

Второ, от момента, в който стартираха социалните реформи (здравна, пенсионна, осигурителна и т.н.), престана да работи посланието за тяхната еднозначна обвързаност с икономическото състояние на страната. Напротив, те откриха още

един фронт за дебат върху водената политика – доколко ефективно представителите на държавата използват собствените средства на гражданите? Обвързването на придобилата самостоятелно съществуване социална проблематика с високата степен на недоволство от начина, по който протичат реформите в тази сфера, би могло да се превърне във важна форма за легитимиране на БСП като „социална" партия. Парадоксалното е, че това може да се извърши и без реални алтернативи, а само върху вълната на недоволството от сега предлаганите решения.

СДС и властта

Като партия на власт СДС влиза в предизборна надпревара с много по-високи обществени претенции към равнището на управлението, политическото поведение и публичните си фигури.

В общественото мнение Съюзът, точно обратното на БСП, се разпознава като способен да формира и зададе общ смислов хоризонт на своето управление. Поради това в стратегическо отношение политиката му не се поставя под съмнение – 61% от хората се изказват за продължаване на сегашните реформи в икономиката, 69% – за интеграция с Европейския съюз, 47% – за присъединяване към НАТО. Под съмнение обаче се поставя това, доколко конкретното поведение на управленските структури и решенията, вземани на различните равнища, са в синхрон с реализацията на тези цели. Именно тук Съюзът ще срещне поне четири кризисни теми в предстоящата надпревара за втори пореден мандат във властта – съмнение в средствата му за осигуряване на икономически просперитет, недоверие във възможностите му да поставя последователно обществения интерес над груповия и личния, създаване на партийна среда, поощряваща задкулисни сделки, и като следствие – подкпопано доверие в моралната алтернатива, в името на която дойде на власт.

Нека си припомним и това, че наказателният вот в местните избори беше резултат не от войни и манипулации, а ре-

акция срещу подмяната на обществения договор с партийни сметки. В ситуацията на неизконсумирана криза в СДС вероятността логиката на този вот да бъде възпроизведена и на парламентарните избори е твърде висока. Доказателствата: безвъпросно синия в предпочитанията си днес е само София. Освен в столицата СДС продължава да има превес и в малките градове с население между десет и двадесет хиляди души. Съюзът е в трайно отстъпление от областните центрове, където ресурсите за оцеляване и просперитет на хората са в пряка зависимост от водената политика не толкова на национално, колкото от реализацията ѝ на местно равнище.

Същевременно, разразилата се компроматна война и за-силените медийни атаки срещу правителството консолидираха твърдото ядро на СДС през последните месеци. Потенциална социална база на СДС остават и най-младите, частните собственици, интелигенцията, като по-голямото значение на тези групи е в обществената, а не толкова в електоралната им тежест. Още повече че те често са склонни да демонстрират пренебрежение или превъзходство над политическата класа чрез неучастие в изборите. Поради това е и толкова важно да имат ясна мотивация за какво да гласуват.

Малките партии – нереализирани или нереализуеми възможности?

От общо 39 партии и коалиции, явили се на парламентарните избори през 1997 г., 33 получават по-малко от един процент. През 1994 г. ДАР е съвсем близо до четирипроцентова-та бариера, но така и не успява да я прескочи, осигурявайки по този начин абсолютно мнозинство на БСП. Променило ли се е нещо от тогава до сега, така че политическите декларации за европейски модел на коалиране да срещнат нагласите на избирателите, а да не останат празни изявления?

Първо, електоралните ресурси за десен и ляв коалиционен партньор са практически изравнени. 8 на сто от хората твърдят, че биха гласували за „друга сериозна лява партия, но не и за БСП“, 7% – че биха гласували за „дясна партия, близка

до СДС, но не и за самия него“. Проблемът е дали тези проценти ще бъдат инкасираны от една, максимум две партии, което би позволило парламентарната им реализация, или ще бъдат разпилени на 14 места по един процент.

Кой от следните варианти за гласуване е по-приемлив за вас?

Бих гласувал за БСП	18%
Бих гласувал за друга лява партия, но не за БСП	8%
Бих гласувал за СДС	22%
Бих гласувал за друга дясна партия, но не за СДС	7%
Нито един	45%

Второ, разпознаваеми по оста – потенциални коалиционни партньори на БСП, съответно на СДС, са единствено Евролевицата (50% от избирателите ѝ) и ВМРО (36% от избирателите му).

Трето, избирателите на ДПС категорично позиционират себе си и партията си като различни и от „БСП“ и от „СДС“.

Четвърто, Народен съюз губи разпознаваемостта си като самостоятелна политическа сила и трайно започва да се възприема като част от СДС.

Пето, симпатизантите на монархическите партии и в частност – на Федерация Царство България, проявяват почти същата колебливост в поведението си и се раздвояват в намеренията си дали да подкрепят СДС или пък близка до него формация.

Шесто, най-характерната черта в поведението на симпатизантите на Народен съюз и монархическите организации е изключително високата степен на зависимост на бъдещия им вот от вида, в който техните политически сили ще се явят

на изборите. Над 50% от техните потенциални избиратели не са удовлетворени от сегашния им статус. Което обуславя и дилемите пред техните ръководства.

Седмо, подобна силна зависимост на гласа на избирателите от конфигурацията, в която политическата сила ще се яви на изборите, проявяват още само симпатизантите на „Гергьовден“. При тях ситуацията е и още по-деликатна, защото въпреки десните политически послания потенциалните избиратели на Движението се разпознават по-скоро в левия спектър. Тъй като обаче Движението различава основно на младежки електорат, е възможно да бъдат лансирани съвсем различни модели на идентификация и гласуване, които биха могли да легитимират и нови политически субекти.

С изключение на избирателите на ДПС, които имат един вече възпроизвеждан в миналото и поради това по-прогнозируем вот, твърдата подкрепа за всички останали политически сили е доста нестабилна и варира в границите между 1,5 и 2%. Затова е и толкова важно, на какви стратегически партньорства те ще заложат. Ясната идентификация може да канализира един отливач се вдясно от СДС вот. Доколкото обаче от малките политически сили не се очаква въздействие върху стратегическите направления в развитието на страната, нараства тежестта на тяхната разпознаваемост в зависимост от подходите, които те ще предлагат за решаването на конкретни социални и икономически проблеми. В естествения стремеж да засилят позициите си, като лансират тактически алтернативи на досегашната политика, насочеността на техните послания неминуемо ще съпада частично с тези на БСП. С тази разлика, че ще им придават една нова легитимност, на която БСП не е способна.

Това, което отсега със сигурност може да се твърди е, че основна разделителна линия в предстоящата кампания ще бъдат не програмите, а акцентите. СДС ще акцентира върху стратегическите национални приоритети, а БСП и малките партии – върху конкретните местни решения и ресурси, с които да се отговори на социалните очаквания на хората. Спо-

ред оценките на избирателите, СДС е в печеливши позиции именно по отношение на дългосрочните решения за развитието на страната. Вътрешните скандали, корупционните практики и безпринципната селекция на кадри го поставят обаче в по-неизгодни позиции на местно равнище, където Съюзът отстъпва на БСП по критериите „почтеност на лидерите“, „авторитет“, и „близост до проблемите на гражданите“.

БСП следователно има да измине още път до избистрянето на стратегическите си партньорства и отгук до легитимирането си в очите на избирателите. От своя страна, СДС като управляваща партия ще е в по-трудното положение да доказва как посланията, с които излиза, се съотнасят с досега водената политика в отделните обществени сфери. Същото, и то може би в още по-голяма степен, ще се отнася и за личностите, с които ще се реализира бъдещата политика на Съюза. Механизмите на вътрешнопартийна селекция и издигане на кандидатури ще се изправят пред сериозното предизвикателство на способността да се разграничат личните икономически от собствено политическите интереси. Проблем на всички български партии е, че нито една до този момент не съумя последователно да прокара подобно разграничение. И докато нормалната политическа кариера за техните членове не замени партийното кадруване, няма да е направена никаква съществена крачка към преодоляването на иначе така оскъдания клиентелизъм.

С други думи болезнените решения за всички партии все още предстоят. Отговорността на избирателя да се научи да изисква гаранции за поетите ангажменти също предстои да бъде научавана и препотвърждавана. В противен случай нищо не ни гарантира, че българският политически живот няма да се завърти отново в омагьосан кръг.

ПРЕДИЗБОРНИТЕ ШАНСОВЕ НА ПОЛИТИЧЕСКИТЕ ПАРТИИ

Васил ТОНЧЕВ

Със сравнително висока вероятност може да се твърди, че електоралната активност на предстоящите парламентарни избори ще е около 60% - малко по-висока, отколкото на местните избори през 1999 година. Такава е досегашната политическа традиция в България и поне засега няма основания да се смята, че през 2001 година тя ще бъде нарушена.

Трите партии, които имат достатъчно големи твърди електорати, за да бъдат сигурни участници в следващия парламент – СДС, БСП и ДПС, – събират заедно около 50% от гласовете на избирателите. Предизборната борба всъщност ще е за останалите 10%, които обаче ще бъдат решаващо важни за изхода от предстоящите избори.

Най-новата ни политическа история показва, че на парламентарни избори „пробиват“ малки формации, които привличат част от разочарованите от предишния победител в изборите. Така беше с Народен съюз и Бизнесблока през 1994 година и с Евролевицата през 1997 година. Обратно, в „опозиционната“ зона малките партии не успяват. От тази гледна точка е правдоподобно да се очаква, че на предстоящите избори повече шансове имат десноориентираните малки партии.

Има още една традиция – винаги досега управляващата партия е губела следващите парламентарни избори. Нещо повече – никоя управляваща партия досега не е успяла да осъществи целия си мандат. Ще се случи ли това и през 2001 година?

Сигурно е, че СДС ще довърши мандата си и предсрочни избори няма да има. Вече няма и технологично време за пра-

вителствена криза. А дали ще ги спечели?

От есента на 1999 година след местните избори СДС започна бързо да губи обществено доверие. Ситуацията наподобяваше срива на доверие в БСП и в кабинета на Жан Виденов след президентските избори през 1996 година. От месец май насам обаче има явни признаци на стабилизация на позициите и на СДС, и на кабинета на Иван Костов.

Има поне две причини за това. Първо, СДС не допусна организационна дестабилизация. Второ, от декември насам макар бавно, противоречиво и с непрекъснати скандали СДС променя политическия си облик в посоката, която обществеността очаква – изчистване от корумпирани политически фигури, блокиране на съмнителните приватизационни сделки, смяна на публичното поведение на лидерите на партията, които скъсах с политическата надменност от 1997 и 1998 година.

Донякъде е парадоксално, но може да се каже, че нараналата критична активност на БСП спрямо управляващите спомогна за тяхната консолидация. От година насам БСП подлага на непрекъснати нападки моралния „образ“ на синята партия и нейните лидери. От самото начало атаките на БСП като по правило вървят след събитията, а не ги предизвикват. Този опозиционен натиск, обаче като че ли подтиква СДС към вътрешни трансформации и поне засега изглежда, че екипът на Костов има ресурс да ги осъществява. От тактическа гледна точка концентрацията на атаките в критичен момент вероятно ще имат по-голям успех.

Проучванията на всички авторитетни социологически агенции показват, че тенденцията за спад на електоратната подкрепа за СДС се пречупи през май – юни 2000 г. Ако местните избори бяха парламентарни, управляващите щяха да слязат от власт. Как стана така, че половин година по-късно тенденцията се пречупи? Очевидна е промяната в стила на поведение на ръководещата коалиция и най-вече на нейния лидер. Опитът за диалогичност и добронамереност, в съчетание с персоналните промени, явно даде резултат. За по-широките обществени слоеве, необвързани по някакъв начин с мрежа-

та на властта, доктрината на управляващата коалиция се превърна в предвидимо зло. От своя страна опозицията очевидно не отговори на обществените очаквания, подсилени от местния вот, за алтернатива на провежданата политика. Нещо повече – центърът на дискусията се задържа изцяло в полето на десницата, като в медийното пространство апетитът към властта приоритетно се наложи над съдържанието на предлаганата политика. Определено може да се каже, че общественото мнение схваща стремежа на левицата към управлението като самоцел, без ясна платформа и идеи за съдържателна политика (алтернатива на сегашното управление). Вследствие на това на БСП се гледа като на непредвидимо зло. Известно е, че неизвестността плаши повече. На тази база, противно на очакванията, подкрепата за управляващите постигна известен паритет към настоящия момент.

Може да се направи изводът, че най-тежкият период от кризата в управлението на СДС вече е преминал. След поредната стъпка към решаването на вътрешнопартийните противоречия – отстраняването на Христо Бисеров и Йордан Цонев от ръководството на СДС – линията на Костов удържа безспорна победа. Очертава се и реална възможност СДС да спечели парламентарните избори и да получи втори управленски мандат.

Но – за разлика от 1997 година – отсега е ясно, че СДС няма да може да управлява без коалиционни партньори. Простото защото е почти невъзможно СДС до такава степен да възстанови доверието на обществеността към себе си, че да спечели абсолютно мнозинство. Възможно е обаче да сформира най-голямата парламентарна група.

Кои и какви могат да бъдат коалиционните партньори на СДС? Най-напред те не могат да бъдат партньори сателити, създадени от СДС, защото в парламента ще влезе този, който привлече разочарованите от СДС гласове. А тъй като недоволните от СДС не отиват вляво, следователно е нужна политическа сила, която да примири противоречията в дясното пространство; която да отвоюва гласове в борба с управляващите. Но борба в „дясната половина“ на политическия терен.

Такава политическа сила може да бъде и реален следизборен партньор на СДС, а не безличен сателит. Във всички случаи СДС, ако иска да запази изпълнителната власт, трябва да преглътне необходимостта от възникването на независим от него втори център, с който да се съобразява.

Възможните партньори от този тип не са толкова много – ДПС, „Гергьовден“, Народен съюз, стремящата се да завладее Евролевица, ВМРО, монархистите и може би Демократичният алианс. От друга страна, те са достатъчно много, за да разпиелят електоралната си подкрепа така, че никоя от тях да не влезе в следващия парламент. Между тези партии по необходимост ще се развиват процеси на сближаване въпреки противоречията помежду им. СДС може да възпрепятства или да стимулира тези процеси. По същество, управляващата партия има свободата да избира между ДПС на Ахмед Доган и формация под влиянието на Любен Дилев, Красимир Каракачанов, Константин Тренчев, Богомил Бонев и даже Александър Томов. Такава формация може и да не възникне, защото междуличностните взаимоотношения на лидерите на малките партии ще са пречка, но може и да възникне, защото обективните им интереси ще са да търсят предизборна коалиция.

Вариантът за конструктивно сътрудничество между СДС и ДПС изглежда малко вероятен. Ахмед Доган е единственият политик, който отсега е готов за изборите. В зависимост от техния изход той би търсил сближение с БСП или СДС. Очевидно е, че той ще избира варианти в следната градация: СДС без Костов, БСП, СДС с Костов. На варианта „СДС без Костов“ заложил Христо Бисеров и следствията от това са вече факт. За Иван Костов партньорството с Доган също би било възможно само при крайна политическа необходимост. Следователно логично е да се очаква, че ДПС ще търси съюзник вляво, а СДС по-скоро ще се стреми към мандат за управление и без ДПС.

Така обективните интереси на СДС ще тласкат партията към взаимодействие с малките партии с дясна ориентация и към опити да противодействат на единния вот на етническите

турци в полза на ДПС. Ако са реалисти, сините политици ще поддържат малките партии плюс НДСН на Гюнер Тахир.

Политическият реализъм изисква също Костов да се раздели с илюзията за тотален контрол върху политическите процеси. Това е цената на трансформацията на СДС и ОДС, ако искат да спечелят достатъчно обществено доверие за втори управленски мандат. Резултатите от политическия семинар на управляващите в средата на ноември показват, че засега Костов е далеч от подобен реализъм.

Оттук нататък предизборното поведение на десницата изглежда по-предсказуемо. В техен интерес е да очертаят отчетливо контурите на тенденцията от изминалото лято. Това може да стане чрез стремеж към остра политизация, чрез изваждането на призраците на комунизма, ченгетата и т.н. По същество промяната в стила на вестник „Демокрация“ и полемиката на премиера ясно показват тези намерения. Приоритетна тема ще бъде, разбира се, външната политика, която ще застъпва тезата, че управляващите са ексклузивен дистрибутор на Европа и демокрацията. Условието, в които живеем през последните четири години при това управление, са даденост, която вече значителна част от хората у нас има вероятност да подкрепят чрез своя вот и за следващ мандат. Засега не се очертава шанс да се получи електорален срив на десницата от типа на прецедента от 1997 г. за БСП. Това е така, защото СДС изгради сериозна структура, базираща се на корпоративните интереси на своя актив и поддръжници. Това мощно за страната ни ядро със значителен материален ресурс ще удържа ситуацията за десницата дори в рамките на изостряне на икономическата криза и влошаване на условията на живот. Задълбочаването на икономическата криза ще бъде понесено от ляво ориентираната част на електоралното пространство и отсега не може да се предвиди в какви политически форми може да избие евентуалното напрежение.

В лявото пространство се наблюдава процес на стабилизация. В условията на подеъм полусът винаги стопява подкрепата за сателитите, привличайки очакванията на електо-

рата в своята орбита. Засега този процес отляво се развива мъчително. Споменът от провала на управлението на БСП през миналия мандат е жив. Битуват фигури в масовото съзнание, с които БСП засега не може да се справи:

- и вие се провалихте;

- сегашната политика няма алтернатива, не предлага нищо ново;

- ще дойдат гладните и ще крадат повече от ситите.

От гледна точка на стратегията на ръководството на БСП решението за една писта на изборите изглежда правилна. По-добре е вътрешната съпротива да се преодолее сега, отколкото в навечерието или след изборите. В тази ситуация БСП би могла да иска властта, като се представи в ново качество. С нов подход, чрез гражданско и експертно начало. В една такава идея се крие голямото значение на прикрепящите се към нея партньори – те й дават шанса да се отвори към центъра и да покаже, че при евентуално управление ще работи за национални, а не за партийни интереси.

Развитието на ситуацията в основни линии ще зависи от наличието на политическа алтернатива на сегашното управление – дали я има или няма. Първият отговор, който трябва да даде опозицията на обществеността, се отнася до изваждането на съдържанието на бъдещата политика пред въпроса за властта. Очевидно е, че типичните противоборства, примесени с идеологически окраски, ще продължават да текат от парламентарната трибуна. Това е неминусом в една предизборна обстановка. Същественото тук е доколко опозицията ще разчита на борбата на различните групи сред управляващите за печелене на позиции в условията на възможно слизване от власт. Стратегически важен е обаче въпросът за създаване на нов субект, който да контактува директно с хората (разбира се, чрез медиите) и да налага основите на собствена политика, която да не се пречупва през диалога с управляващите. При очертаващия се за лявото пространство еднописов модел за участие в изборите този нов субект трябва да бъде съставен на принципа на широка надпартийна основа,

опиращ се на лявата интелигенция и залагащ на експертното начало. Състезанието на кадрите за евентуално участие във властта трябва да започне сега, и то не чрез пазарлъци, а чрез представяне на идеи и концепции в публичното пространство. Отборът на изпълнителната власт в основни линии трябва да е ясен в оптимален срок. Във времето до изборите именно новият субект трябва да популяризира и докаже правомерността на своята бъдеща политика. Съществени моменти трябва да бъдат въпросите за преразпределение на средствата в бъдещата ситуация. Приоритетни са сферите на здравеопазването, образованието, младежта, безработицата, борбата с корупцията в държавния апарат, превръщането на процеса на приватизацията от братовчедско-партийн в национален и глобален. Възможна форма за развитие на подобни идеи е утвърждаването на Програма за национално спасение от Клуб 100. Наложително тук е участието на ДПС, БСП, ОБТ, политическо движение Социалдемократи, както и на други граждански формации. В този вариант се оставя открити ниша за легитимация на Евролевицата като втора писта отляво. Толерантното изясняване на отношенията с евролевите трябва да извади на повърхността позициите на формациите вляво, което ще е от значение за Новата левица.

Според мен наближава краят на двуполюсния модел в България. Това в никакъв случай не означава, че БСП и СДС ще слязат от сцената. Просто двата политически колоса ще се трансформират вътрешно. Това ще рече:

- приемственост при поемане на управлението;
- отказ от реваншизъм;
- доминация на експертния пред партийния принцип при издигане на кадрите.

Явно е, че победата на предстоящите парламентарни избори ще се реши на финалния спринт. Големият въпрос е коя от доминиращите линии – Костов или Първанов – ще покаже на обществото, че е извървяла по-дълъг път във върнатата посока.

КОНСЕРВАТИЗМЪТ И БЪЛГАРСКИТЕ ПОЛИТИЧЕСКИ ПАРТИИ

Д-р Светослав Христов МАЛИНОВ

1. Проблематичността на консерватизма в български контекст

Темата за консерватизма е нетрадиционна за българската политическа наука. Всъщност и последната не е пуснала особено дълбоки корени в българска почва, така че всяко дискусия за консерватизма в български контекст изглежда оригинална и необичайна; в някакъв смисъл обаче тя винаги се схваща и като неадекватна, неуместна и нямаща особена връзка с реалността. Когато хвърлим поглед към дискусиите в началото на прехода, ние неизбежно се натъкваме на добре разработената от лявото политическо мислене опозиция „ляво - дясно“, която изцяло доминира дебата по идеологическите въпроси.

Много рядко можем да видим съзнателен опит за дефиниране на понятия, свързани с консервативните политически идеи. На практика, политическият речник в началото на 90-те е изцяло подвластен на марксизма, а това е особено неподходящо за всяко осмисляне на десни политически идеи. Не че марксизмът не говори за десницата; точно обратното – той говори за нея непрекъснато, но по начин, чиято цел не е да разбере и оцени, а да заклейми и разруши. Прехвърляйки много учебници по идеологически дисциплини от 80-те, хвърляйки поглед към немалко публикации и през 90-те и слушайки внимателно какво се говори в публичното пространство, бих конструирал следния малко преувеличен, но за жалост до голяма степен достоверен образ на консерватизма

в българската политическа култура на масово равнище.

Консерватизъм ли? Не е ли това идеологията на десните политически партии? А какво представляваше политическата десница? И за този въпрос си имаме готов отговор, който десетилетия наред е бил пропагандиран като единствено верен: Към десните политически партии принадлежат фашистите и нацистите – подпалвачите на най-страшната война в историята на човечеството. След Втората световна война в техните редици са войнолюбците и реакционерите, клерикалите и империалистите. Там са крайните националисти, ястребите на Студената война, враговете на разоръжаването и антикомунистите. Тук някъде ще да са и консерваторите. Консерватизмът е нещо като десен екстремизъм, нещо като прът в колелото на историята, нещо като враг на цялото прогресивно човечество.

Подобна карикатура бихме могли да конструираме в нашето посткомунистическо общество, чийто политически речник е доминиран от лява фразеология. Ето как идеологическите клишета, превърнали се с течение на годините в устойчиви словосъчетания, със смайваща лекота поставят Чърчил до Хитлер, Мусолини до Дъво Гол, Рейгън до Лео Пен. Но какво чудно има в това? Нали всички са „десни“? Така спецификата на консерватизма бива унищожена от вдъхващия отворщение у всеки марксистки образован човек етикет „политическа десница“. Това, което остава обаче незабелязано е, че в широкия спектър на десницата както идеологически, така и исторически има фундаментални различия. Така че всяко изложение за консерватизма в България за жалост още години наред ще трябва да съдържа и някакъв просветителски елемент и кратък отговор на въпроса що е консерватизъм? Ето и моя скромнен принос в тази посока.

2. Опит за дефиниране на консерватизма

Различията между интерпретаторите започват още по въпроса за произхода на понятието „консерватизъм“. Някои автори особено държат на неговото обвързване със средно-

вековието¹ и ни връщат към титлата „*conservator*“, давана в някои средновековни градове на пазителите на законите. Най-удачно е обаче да свържем понятието със списанието „*Le Conservateur*“, което Шатобриан започва да издава през 1818 година в подкрепа на каузата на реставрацията във Франция². Впоследствие, консерватори започват да се наричат най-различни групи, противопоставящи се на Френската революция. Робърт Блейк твърди, че за първи път в модерен политически смисъл понятието е употребено в Англия в статия в „*Quarterly Review*“ от януари 1830³.

Плурализмът от изходни позиции поражда сериозни проблеми още преди да сме преминали към никакви съдържателни дефиниции на консерватизма. Консерватизмът бива смятан за идеология⁴ и по-точно за една от трите големи идеологии, като другите две са социализмът и либерализмът⁵; твърди се обаче че „консерватизмът е самото отрицание на идеологията“⁶. Консерватизмът е „насоченост на човешкия ум“⁷; „светоглед“, „становище“, „модел на личностно поведение“, „комплекс от социални нагласи и предразсъдъци“⁸, „интелектуално и политическо течение“, „насока на мислене“; „политическа вяра“, „набор от предпочитания“, „доктрина“ (Кенет Миног⁹). Консерватизмът, от друга страна, е „не толкова доктрина, колкото навик на ума, начин на чувстване, начин на

¹ Nisbet, Robert. *Conservatism*, Open University Press, 1986. Kirk, Russell (editor). *The Portable Conservative Reader*, Penguin Books, 1982, p. XI-XII.

² O'Sullivan, Noel. *Conservatism*, J.M. Dent and Sons, London, 1976, p. 9.

³ Blake, Robert. *The Conservative Party from Peel to Churchill*, London, 1972, p. 6.

⁴ Huntington, Samuel. „Conservatism as an Ideology“, *The American Political Science Review*, vol. LI, No. 2, p. 454.

⁵ Nisbet, Robert op. cit., p. 7.

⁶ Kirk, Russell, op. cit., p. XIV.

⁷ Cecil, Lord Hugh. *Conservatism*, London, 1912, p. 11.

⁸ Rossiter, Clinton. *Conservatism in America: The Thankless Persuasion*, New York, 1962, както и: „Conservatism“ in *International Encyclopedia of Social Sciences*, The Macmillan Company and Free Press, 1968, vol. 3, pp. 290-292.

⁹ Minogue, Kenneth. „Conservatism“ in *The Encyclopedia of Philosophy*, The Macmillan Company and Free Press, 1970, vol. 1, pp. 195-98.

живот”¹⁰; той „не е идеология или стабилен набор от доктрини за човека и вселената – по-близо ще бъдем до истината, ако погледнем на него като нагласа.”¹¹ Консерватизмът е „политическа философия”, „политическа антифилософия”, „философска антифилософия”¹².

Същото разнообразие откриваме и при разгръщането на дистинкциите и класификациите в опитите за дефиниране на консерватизма. В своя увод към първи том на тритомната антология „Консерватизмът” всичко това е пространно разгледано. Там се осмелих да формулирам следните 19 принципи на консерватизма:

1. Съществува трансцендентен морален ред, чиито норми притежават валидност, независима от човешката воля и избор; чрез религията този ред бива осъзнат и санкциониран.

2. Човешката природа е греховна и изначално покварена; тази фундаментална лишеност на човека от съвършенство не зависи от времето, мястото или обществената среда.

3. Човекът е религиозно животно; религията е основата на гражданското общество.

4. Човекът се ръководи не само от своя разум, но и от своите страсти, чувства, инстинкти, предразсъдъци.

5. Обществото е резултат от бавно и постепенно историческо развитие; традицията и съществуващите институции изпълняват мъдростта на предците; всяко поколение трябва да се съобразява с постигнатото от предходните.

6. Обичаите и предразсъдъците съдържат скрита мъдрост, натрупана от много поколения, която често е неразбираема за индивидуалния човешки разум.

7. Не е възможно сигурно рационално познание за обществото поради безкрайната сложност и непредсказуемост на човешките дела.

8. Понеже човешкият разум не е всемоутиелен, скептицизмът спрямо абстрактни принципи в политиката е проява на благоразумие; в политиката трябва да се ръководим от традицията и опита, а не от научни или философски постулати.

9. Обществото не е подвластно на рационален анализ и планиране; утопичното мислене и социалното инженерство в политиката са не само погрешни, а опасни и водят до непредвидими последици.

10. Опитите за бързи и радикални промени (независимо от намеренията) разрушават обществените връзки; постепенните реформи винаги са за предпочитане пред революционните.

11. Всяка политическа теория, тръгваща от предпоставката за естествената доброта на човека, който е покварен единствено от обществената среда, трябва да бъде отхвърлена.

12. Основната цел на едно управление е осигуряването на ред и законност; нейното постигане е немислимо без реализиране на принципите за върховенството на правото и равенството на всички граждани пред законите.

13. Редът и законността предхождат свободата; няма свобода там, където няма ред и законност.

14. В добре уреденото общество неизбежно съществуват йерархия, различия, водачество.

15. Политическата власт трябва да бъде ограничена и да няма всеобхватни задачи; тя трябва да осигурява условия за човешката дейност, а не да предписва нейното съдържание.

16. Независимо дали принадлежи на мнозинството, или на една личност, неограничената власт е пагубна за обществото; властта трябва да се балансира, ограничава и разпръсква.

17. Частната собственост е предпоставка за свободата и преследването на личното щастие.

18. Социалното неравенство е неизбежно; нещо повече – то е желателно, защото е резултат от човешката свобода; всяка уравниловка ограничава човешката свобода, а често пъти и стимулите за действие.

¹⁰ White, R. J. *The Conservative Tradition*, Adam and Charles Black, London, 1964, p. 1.

¹¹ Schuettinger, Robert (editor). *The Conservative Tradition in European Thought*, G. P. Putnam's Sons, New York, 1970, p. 12.

¹² Цитирано по: Vincent, Andrew. *Modern Political Ideologies*, Blackwell, Oxford, 1992, pp. 56, 58.

19. Пазарното стопанство е най-добрата икономическа среда за осъществяване на принципа на частната собственост като гарант за човешката свобода.

Бих искал да изтъкна, че този списък независимо от своята спорност осигурява възможност за ясно разграничаване на консерватизма от социализма. Впрочем това не е кой знае какво постижение; истинско постижение по-скоро би било изнамирането на някакви, макар и символични, прилики между тях. Настоящият списък обаче има предимството напълно да изключва тази възможност. За да запази спецификата на своите идеи, социалистът трябва старателно да избягва консервативните принципи.

Осигурена е също така и възможност за ясно разграничаване на консерватизма от либерализма. Достатъчно е да хвърлим поглед върху първите три принципа, за да разберем (дори и да не сме последователи на Дьо Местр и Доносо Кортес), че либерализмът не би прислел нито тях, нито което и да било от теоретичните им следствия. Често се допуска грешката да се акцентира върху последните три принципа, което води до погрешната идея за духовна близост. Няколко споделени възгледа обаче не означават наличието на идеен родство; надявам се, че предложеният от мен списък дава възможност отчетливо да се видят както приликите, така и разликите.

3. Каква трябва да бъде една българска консервативна партия?

Според мен, консерватизмът трябва да бъде определян като картина на света, като цялостен светоглед. Отдавам особено значение на тезата, че *политическите и икономическите измерения на консерватизма са проекции на неговите дълбоки метафизически, епистемологически и антропологически основания*. Това, което виждаме да се проявява в сферата на политиката, е само малка част от огромното богатство и наследство на консервативните идеи. Но тъкмо този повърхностен подход трябва да предприемем, за да анализираме консервативните политически партии. Какви би трябва-

ло да бъдат основните характеристики на една българска консервативна партия в началото на XXI век?

1. Тя би трябвало без уговорки да отхвърля комунистическия режим. Става дума за изхождащо от антропологическите предпоставки на консерватизма дълбоко отрицание на самия проект на комунизма като утопичен и несъобразен с човешката природа. Освен тази водеща линия на отрицание българският консерватор има още редица практически и теоретични основания за своя антикомунизъм – войнстващия атеизъм на комунистическата пропаганда, унижаването на Църквата, потъпкването на частната собственост, потискането на индивида от държавата, принижаването на националната идея за сметка на някакъв абстрактен интернационализъм и т.н. Струва ми се, че част от консервативната идентичност в България е да се възприема и мисли чрез понятията на антикомунизма, без това да означава непрекъснато използване на антикомунистическата реторика.

2. Тя би трябвало да се застъпва за увеличаване на ролята на религията и Църквата в нашата страна. Утвърждавайки подобно на всеки друг консерватор традицията, българският консерватор трябва да отдава особено значение на православно християнство, спомогнало за съхранението на българския народ, на неговия език и многовековни културни корени. Една българска консервативна партия би трябвало изрично да настоява за увеличаване на обществено-възпитателните функции на Българската православна църква и за цялостно увеличаване на влиянието ѝ в живота на българските граждани.

3. Тя би трябвало да се стреми към по-голяма самостоятелност на общините от държавата и към по-висока степен на самоуправление. Това може да се защити както като утвърждаване на националната традиция, развила се по време на Възраждането и следосвобожденските години, така и като преодоляване на тоталитарното наследство и освобождаване на гражданското общество от опека на държавата.

4. В сферата на икономиката от българските консерватори би трябвало да очакваме защита на пазарната икономика,

основана върху принципа на свободната конкуренция и неприкосновеността на частната собственост. От държавата се очаква да създава благоприятна среда за бизнеса, да пресича нелоялната конкуренция и да осигурява правната защита на собствеността. В областта на данъчната политика една българска консервативна партия би трябвало да ратува за по-ниски данъци, позволяващи по-активна стопанска дейност и насърчаване на частното предприемачество. Смятам, че е уместно и да се изискват специални данъчни облекчения за българските семейства. Това може да се защити не само с либертариански аргументи, но и с подчертаване на традиционната роля на семейството в българското общество.

5. В сферата на външната политика българската консервативна партия би трябвало да подкрепя евроатлантическата ориентация. Тя би трябвало да вижда в европейската интеграция път към създаване на условията, нужни за благоденствието на българските граждани. НАТО би трябвало да се възприема като най-подходящата система за сигурност, гарантираща спокойствието както на нашата страна, така и на целия регион.

Желателно е една българска консервативна партия да има дълбоки исторически корени и да е приемник на съществувала преди установяването на тоталитарния режим формация. Очевидна е нуждата от притежаване на легитимност, надхвърляща крехката възраст на българския преход. Към тези критерии, позволяващи идентифицирането на българските консервативни партии, бих добавил и още един, свързан с възможностите за научно изследване. Той се състои в необходимостта от наличието на някаква степен на влияние върху политическия процес. Нека да не фиксираме с прекалена точност този критерий и да оставим на здравия разум да определи кога една партия отговаря на него.

Съгласно тези критерии в българския политически живот бихме могли да идентифицираме две партии, които в значителна степен се доближават до консерватизма – това са *ВМРО* и *Демократическата партия*. Но преди да премина

към по-подробен анализ на техните програмни документи, бих искал да спомена четири други формации, които също имат допирни точки с гореспоменатите принципи, макар и да не бих си позволил да ги определя като консервативни.

Първата от тях е *БЗНС*. Тук имаме наличие на сериозно духовно родство с ценностите на консерватизма. Самото концентриране върху проблемите на българското село и българския земеделец дава достатъчно основания, за да говорим за придържане към традиционни ценности в българската политика. Добре е известна достолепната възраст на тази формация, както и сериозното международно признание, което е получила. Същевременно, тъй като спецификата на *БЗНС* като земеделска партия стеснява в максимална степен нейния хоризонт и я отдалечава от възможността да представлява пълнотата на консервативните идеи в българския политически живот.

Втората формация, която частично отговаря на консервативните критерии, е *Федерация Царство България* (ФЦБ). Още на изборите от 1991 г. в своята Харта ФЦБ категорично определя позициите си. Предложените в този предизборен документ десет двойки „ДА – НЕ“ са формулирани по следния начин: ФЦБ казва „ДА“ на Търновската конституция, на нов референдум за държавното устройство, на конституционно-парламентарната монархия, на една обновена Българска православна църква, на реституцията и приватизацията и т.н. „НЕ“-то се отнася до: новата конституция; референдум от 1946 г., сливането на партия и държава, демагогията на новопокръстените социалистиантихристи, неясните икономически полумерки и т.н. Принципите на консерватизма обаче съвсем не са възбърнати; липсва и сериозна икономическа програма. Всичко това, заедно със силно ограничената цел на ФЦБ за реабилитация на монархическата идея и реставрацията на монархията, не ни позволява да определим ФЦБ като консервативна партия. Тук бих искал да направя уговорката, че нито консерватизъм изобщо, нито българският консерватизъм в частност биха могли да бъдат обвързани с конкретна форма на управление. Консерватизмът защитава опреде-

лени принципи на управление, които са напълно съвместими както с конституционната монархия, така и с парламентарната република.

Третата формация, която ни дава формални основания да търсим връзка с консерватизма, е *Движение „Гергьовден“* (ДГ). Вероятно мнозина ще се изненадат, че ДГ изобщо присъства в един анализ на българския консерватизъм, след като е добре известно, че неговите послания са насочени към младите хора. Не бива да се забравя обаче претенцията на неговите лидери, че критикуват правителството отъясно, заставайки на позициите на неоконсерватизма. Става дума за „парадоксален синтез на цели и средства: с изключително модерни и нетрадиционни политически похвати Движение „Гергьовден“ се опитва да образува българското общество в духа на едно неоконсервативно отношение към политическата действителност.“ Именно липсата на консерватизъм, твърдят авторите на основните документи на ДГ, е предопредила драматичната съдба на България. Без да откриваме кой знае какви дълбоки прозрения относно консерватизма, ние не можем да не останем с впечатление, че за лидерите на ДГ самата дума „консерватизъм“ е натоварена с позитивни значения. Това, разбира се, не е достатъчно, за да определим ДГ като консервативна партия.

Четвъртата формация, в чиито документи са залегнали много от принципите на консерватизма, е *СДС*. В подробните предизборни програми и платформи за управление на СДС откриваме достатъчно доказателства за това, и то във всички сфери на политическия, икономическия и културния живот. Но още през 1997 г. едновременно с превръщането си в партия СДС пое курс към идеологическа идентификация с християндемократията. Впоследствие този процес се задълбочи и СДС получи международно признание тъкмо като българската християндемократическа партия. Това ни дава формалните основания да изключим СДС от евентуалните консервативни партии в България. Дълбокото духовно родство обаче между християндемократи и консерватори е добре известно

и за неговите измерения в българския политически живот ще стане дума по-нататък.

4. Българските консервативни партии – ВМРО и Демократическата партия

Както вече отбелязах, партиите, които в най-голяма степен се доближават до консерватизма, са ВМРО и Демократическата партия (ДП)¹³. И двете формации имат дълга история. ВМРО е създадена на 23. 10. 1893 г. под името Български Македоно-Одрински революционен комитет с основна цел да се бори за обединението на българския народ. Тя претендира да бъде пряк продължител на дейността и идеите на Ракowski, Левски и Ботев. От своя страна ДП е основана през 1896 г. от Петко Каравелов и е един от преките приемници на Либералната партия, създадена веднага след Учредителното събрание (1879) от Петко Каравелов, Петко Р. Славейков и Драган Цанков. ВМРО и ДП имаха сходна съдба по време на тоталитарния комунистически режим и възстановиха своята дейност след 1989 г. Отношението на техните лидери към периода 1944 – 1989 е добре известно и въпреки известни различия в нюансите можем да твърдим, че те са едновременно категорични в осъждането на комунистическото управление.

Ценностите на ДП са формулирани по следния начин в нейната Програмна декларация:

Свободата на всеки гражданин е наша върховна ценност и нейната защита е наша основна отговорност.

Отделната личност създава образа на обществото, а държавата е подчинена на нейните интереси.

Семейството е най-важната обществена институция, защитаваща във времето човешките добродетели, знания и живот.

¹³ При изготвянето на настоящия сравнителен анализ бяха използвани следните документи: Устав и платформа на Демократическата партия: традиция, съвременност, бъдеще; Програмна декларация на XVI конгрес на Демократическата партия (февруари 2000 г.); ВМРО – българското национално движение (брошура); ВМРО – напредък за България; Икономическа харта за спасение и напредък на България.

Традициите на българския народ и неговите многовекови културни корени са нашето упование.

Самоуправлението е принцип, на основата, на който чрез демократични избори се решават проблемите на всяка общност.

Вярата в Бога осмисля всичките ни старания в името на един по-добър, по-праведен и по-благочестив свят.

ВМРО все още не разполага с документ, който да съдържа кратко изложение на основните й ценности. Нещо подобно можем да формулираме, анализирайки идеята за национална демокрация, която изисква „да изградим общество, основано върху естествени устои: личност-семейство-нация“. Освен това, националната демокрация означава и отстояването на следните принципи:

- любов към Отечеството и защита на целостта, суверенитета и независимостта на българската държава;
- защита на правата на личността;
- свобода на словото и съвестта;
- национално съгласие;
- уважение към държавните институции и личностите, които ги представляват;
- равенство пред закона на всички членове на нацията.

ВМРО изрично заявява, че върви по пътя, начертан от българската възрожденска мисъл.

Образът на двете партии се проявява още повече, когато разгледаме сходната роля, която те отреждат на религията. За ДП „Българската източноправославна църква е била и трябва да остане основен гарант за народностно самосъхранение и запазване на българщината“. Православната църква се признава за важен фактор за националното ни единение и носител на обществено-възпитателни функции. Тя трябва да има своето традиционно и първостепенно място в живота на българския народ. Църквата е отделена от държавата, неангажирана с политически тежнения и борби. ДП е за въвеждане на факултативно обучение по вероучение в началните, основните и средните училища. Същевременно, ДП е за религио-

на търпимост.

ВМРО изтъква ролята на православието в специален раздел, озаглавен „Образование“. Битката за възраждането на България, твърдят нейните лидери, започва още от класната стая, затова ВМРО е за истинско безплатно средно образование. Българското училище трябва да се върне към традициите си от времето на Възраждането. „Основната му цел трябва да бъде възпитаването на достойни граждани и патриоти. Нашето училище трябва да защитава българските християнски ценности и традиционния български морал. ВМРО е за въвеждане на вероучението в българските училища. ВМРО е за промени в закона на народната просвета, които ще изравнят правата на частните, общинските и държавните училища.“ Министерството на образованието ще има само методични и учебни функции. Без да се отхвърля религиозната толерантност, ВМРО специално подчертава своята решителност да се бори с всички средства срещу навлизането и влиянието на сектите, понеже те подкопават и рушат националните устои на държавата.

В сферата на икономиката откриваме и у двете партии сродни с консерватизма идеи. За ДП пазарът е основен регулатор на социалните процеси. Основен стимулатор в пазарното стопанство е свободната конкуренция – източник на ефективни икономически решения. В пазарната икономика основни задачи на държавата са: да създава благоприятна среда за развитието на стопанската дейност, да насърчава стопанската инициатива на всеки човек, да пресича опитите за нелоялна конкуренция и неикономическа интервенция на пазара, да осъществява приватизация и реституция, за защита на неприкосновеността на частната собственост и да съдейства за формирането на средна класа. ДП подкрепя и едрия бизнес, но се застъпва за законен контрол на натрупването на огромни по размер капитали, когато има съмнения за техния произход.

В платформата на ДП можем да прочетем, че икономическите взаимоотношения се основават на неприкосновеност-

та на частната собственост, като свободата на придобиване-то, ползването, разпореждането и наследяването й се гарантират от конституцията. Цените на труда и капитала се формират от свободния пазар при свободна конкуренция, която се осигурява чрез антимонополистични закони. Държавата упражнява определено макроикономическо регулиране с цел реструктурирането и стабилизирането на икономиката и разкриването на нови работни места, прогнозира и планира развитието на отделни процеси в интерес на цялото общество.

Данъчната система трябва да съдейства за разгръщането на частната инициатива, разширяване на стопанската дейност и натрупване на инвестиции и капиталовложения от български и чуждестранни фирми, граждани и капитали. ДП е за независима от правителството централна банка, освободена от стопански функции, която се грижи за стабилност във финансовата сфера и провежда политика на борба с инфлацията.

ВМРО също говори за нуждата в сферата на „реалната икономика“ от свобода за националния капитал и развиване на свободния пазар. Намесата на държавата в икономиката е „намеса на политическите интереси там и затова резултатът от подобна намеса не е похвален“. И все пак ВМРО подкрепя действията на държавата в икономиката, стига те да се ограничат до: раздържавяване на монополите и създаване на силна конкурентна среда във всички сектори на икономиката, стимулиране развитието на високите технологии, селското стопанство, леката индустрия и туризма, изграждане инфраструктурата на страната.

В сферата на данъчната политика ВМРО се ръководи от принципа, че по-ниски данъци не означават по-бедна държава, но със сигурност означават по-богати хора. ВМРО предлага следното:

1. Намаляване на данък печалба с цел привличане на нови инвестиции, следователно и нови работни места.

2. Съкращаване срока за връщане на ДДС на един месец и заедно с това - тежки санкции за избягване на данъчното облагане.

3. Въвеждане на семейно подоходно облагане, което да облекчи младите български семейства.

Между другото както в Програмната декларация, така и в платформата на ДП е отделено специално място на семейството, макар и да не се предвиждат конкретни икономически инициативи в неговата подкрепа. Там можем да прочетем, че семейството е основната социална единица за възпитаване на българския гражданин в нравственост, гражданско и национално чувство. „Една от функциите на държавата е да закриля и подкрепя семейството като носител на основните национални добродетели.“ В консервативен дух ДП разглежда и местното самоуправление, за което е отбелязано, че посредством законодателна уредба отделните местни единици трябва да получат възможности за управление и контрол над общинските дела. ВМРО също е за по-голяма самостоятелност на общините, особено във финансовата сфера.

По въпроса за евроатлантическата интеграция ВМРО и ДП също имат близки позиции. ДП заявява в своята Програмна декларация, че членството на България в Европейския съюз е „средство за постигане на основната цел – осигуряване на възможно най-добри условия за свободата, благоденствието и личностната изjava на българските граждани“. За „въвеждане“ на настоящия етап „политиката на България за интеграция в евроатлантическите структури няма алтернатива“ и затова ВМРО „подкрепя решително усилията на страната в тази насока“. Националната сигурност бива недвусмислено обвързана във външен план с „реално членство в НАТО“.

В края на този кратък сравнителен анализ можем да заключим, че ВМРО и ДП в голяма степен отговарят на посочените от нас по-горе критерии и независимо от някои различия в акцентите и реториката биха могли да бъдат определени като двете български партии, които са най-близо до консерватизма. Винаги обаче остава откритата възможността за възникване на нови формации или за вътрешна еволюция, която може да доведе до промяна в идеологическата идентификация.

5. Заключение и размишления за бъдещето на консерватизма в България

Всеки анализ на дясното пространство в българския политически живот, включително и на консерватизма, би трябвало да отбележи незначителното и почти незабележимо присъствие на националистически формации. В българския преход не се появиха фигури на крайнодесни националисти, оглавяващи партии или движения, получаващи одобрението на българите с популистки и екстремистки лозунги. Затова и българският консерватизъм ще се радва на предимството да не съжителства и да не бъде обхванан с крайната десница.

Този благоприятен контекст обаче не може да промени основния извод от нашето кратко изследване, че на настоящия етап консерватизмът има слабо влияние върху българския политически процес. Десноцентристката политика в България не се осъществява под знака на консервативните идеи, а е изцяло в лоното на християндемократията. Това е резултат от специфичното развитие на СДС от антикомунистическа коалиция в християндемократическа партия. Важна е и ролята на европейската християндемократическа общност, която прис е отворени обятия СДС и я припозна като свой легитимен партньор.

Но освен това конкретно обяснение, свързано с ключовата роля на СДС в българската политика, слабото влияние на консерватизма може да бъде обяснено и с много по-сериозни причини. Естественото развитие на българската държавност драматично е прекъснато в края на XIV век; османското владичество унищожава възможността за плавна политическа и културна приемственост между Средновековие и Модерност. В края на XIX век е трудно дори да се конструира някаква идея за българска политическа традиция; липсва ясно изразена аристокрация, т.е. някакъв традиционен и установен политически елит, дори и да не е доминиран от наследствения принцип.

Членовете на Учредителното събрание в Търново, призвани да създадат конституцията на възродена България, така

и не достигат до дебат между консервативното и либералното политическо мислене. По-точно, влиянието на либералните и демократичните идеи е толкова силно, че опитът за артикулиране на някакви консервативни принципи за управление (изразени в консервативния проект за конституция, известен като „Рапорта“) се приема не като предмет за обсъждане, а като обида за българския народ. Възраждането на българската държавност става под влиянието на либерално-демократични принципи, които се приемат от егалитарно настроени българи като самоочевидни.

Новото насилствено прекъсване на едва оформящата се държавно-правна традиция след Втората световна война е унищожително не само за консерватизма, но и за всички политически идеи, нямали някакво родство с марксизма. Егалитаризмът на комунистическото учение, неговият войнстващ атеизъм, отхвърлянето на частната собственост, централното планиране, утопизмът и интернационализмът, насаждани от тоталитарния режим, унищожиха социалния и културния фундамент на консервативното мислене и политическо действие. Радикалният антикомунизъм бе естествената форма, която дясното мислене в нашата страна би могло да приеме. И тъкмо преодоляването на тоталитарното наследство предопределя трансформацията на антикомунистическата нагласа в християндемократическа.

Измежду многото случайни и конюнктурни причини за тази християндемократическа трансформация бих посочил и едно дълбоко основание в нейна полза, което вероятно не се осъзнава достатъчно добре. В историята на политическата мисъл не консерватизмът, а тъкмо християндемократията възниква като реакция и отговор на тоталитаризма и неговите разрушителни последици. Десноцентристката политика на консерватизма се е изграждала бавно и постепенно в течение на десетилетия като реакция срещу радикалния демократизъм и либералния индивидуализъм на модерната политика. В този смисъл, посттоталитарната ситуация в България изключва по самата своя същност водеща роля за консерватиз-

ма като носител на десен и алтернативен на марксизма политически светоглед. На тази нужда отговоря от теоретична гледна точка в много по-голяма степен християндемократията със своите ценности свобода, справедливост и солидарност и с концепцията си за социално пазарно стопанство, предлагаща по-удачна от консерватизма икономическа политика за преодоляване на тоталитарното наследство в една страна, притисната от тежки социални проблеми.

Затова на консерватизма в България засега е отредена ролята на достоен и желан, но все пак по-малък партньор на християндемократията. Ето защо не трябва да ни учудва и фактът, че както ВМРО, така и ДП се оказаха част от коалицията Обединени демократични сили, доминирана от християндемократическата партия СДС. До голяма степен бъдещето на ДП изглежда ясно – тя ще продължи да бъде част от коалицията Народен съюз, където заедно с БЗНС ще продължи да партнира на СДС при осъществяване на десноцентристката политика в България. Не е изключено и съзнателно еволюиране на ДП към християндемократията, още повече че партията има статут на наблюдател в Европейската народна партия.

Не толкова ясно е бъдещето на ВМРО. Напускайки коалицията ОДС, ВМРО избира пътя на самостоятелно участие на изборите през 2001 г. Същевременно, всички социологически проучвания показват, че нейната популярност не е достатъчна, за да премине 4%-та барисера. Очевидна е нуждата от коалиция с друга формация от дясното политическо пространство. Имайки предвид, че коалицията Народен съюз изглежда напълно стабилна, трябва да отбележим, че броят на евентуалните коалиционни партньори на ВМРО е силно ограничен. Ако пренебрегнем възможността някоя от новоучредените формации в дясното пространство да увеличи нисщото си влияние, то за евентуални партньори на „войводите“ остават единствено ФЦБ и Движение „Гергьовден“. Спецификата на ФЦБ обаче силно стеснява нейния идеен хоризонт, а и не е съвсем ясно дали лидерите и избирателите на

двете формации ще са способни на съвместни действия. Младешката подкрепа, на която се радва ВМРО, определено я сближава с посланията и сходния по възраст електорат на ДГ.

Както ВМРО, така и ДГ критикуват правителството на ОДС „отдясно“ и по никакъв начин не се обявяват за промяна в посоката и същността на реформите. Вглеждайки се в техните документи и действия (особено в икономическите проекти на ВМРО и прагматичната критика на ДГ), можем да видим достатъчно допирни точки за коалиране, базирано както върху недоволство и разочарование от конкретни действия на правителството, така и от общо желание да се превърнат в морален коректив на управляващите, без да се променят приоритетите на страната. Убеден съм, че това е формулата на успеха в дясното пространство, независимо от неизбежната конкуренция и изкушения, предлагани от нововъзникналите в неговите рамки формации. В крайна сметка, всички партии надясно от СДС и НС ще се опитат да спечелят гласовете на онези, които са разочаровани от управлението и скоростта на реформите, без обаче да подлагат на съмнение правилността на общата ориентация и крайните цели на политиката на ОДС.

Ето защо успешното самостоятелно участие в парламентарните избори на една консервативна формация, а за мен най-печелившата такава е коалицията между ВМРО и ДГ, може да се окаже решаващо за наличието на достатъчен политически ресурс в следващото Народно събрание, гарантиращ приемствеността в управлението. Така изпълнението на големите задачи, с които се е обвързала десноцентристката политика в България, ще се окаже в пряка зависимост от успеха на малките консервативни формации. Остава да видим, дали те ще бъдат на висотата на предизвикателството, пред което се изправят в началото на второто десетилетие на българския преход.

ПАРТИИ И МЕДИИ

Доц. д-р Здравко РАЙКОВ

I.

Днес не е възможно да си представим света във от мас-медиите. Те фокусират внимание върху някои събития или идеи повече, отколкото върху други и по този начин им придават особена значимост; те тиражират модели на поведение, предават социален опит между поколенията, подпомагат ориентацията и адаптацията на публиката към промените в околната среда и т.н.

Ролята и значението на мас-медиите в живота на съвременното общество обуславят интереса на политиките и партиите към тях. Статусът на всяка партия се определя във все по-голяма степен и от вниманието, демонстрирано към нея от мас-медиите. Събитията и процесите, протичащи в партията, стават реални за публиката тогава, когато са забелязани от медиите – иначе за преобладаващата част от населението те не съществуват. Мас-медиите са основен източник на информация, а всички други форми – собствени наблюдения, междуличностна комуникация и пр., са един относително малък дял от света на достъпната на публиката информация за живота на партиите и поведението на политиките.

Ето защо партиите не могат без медиите – без тяхното посредничество те не могат да се свържат с избирателите, с големите социални групи, а следователно да завоюват вниманието им и да спечелят доверието им.

За мас-медиите партиите също са от значение – доколко тяхната публика проявява интерес към политическия живот особено когато там се приемат решения и се изпълняват програми, които засягат жизнените им интереси.

II.

Какъв е имиджът на партиите в публичното пространство у нас? Следва да отбележим, че на масовото съзнание не е чужд стремежът към персонифициране на политическия живот – за него партия, политика и политик се приемат като еднакво значими.

Ето някои характерни заглавия на журналистически материали от последните месеци (читателят може да не прочете материала, но заглавието ще погледне и в повечето случаи ще запомни):

„Президентът към политиките: Поне недейте да крадете толкова!”

(в. „Сега” от 22.05.2000 г., стр. 2)

„Партийците трудно стават държавници”

(в. „Капитал” от 27.05.2000 г., стр. 14)

„Ругатни и обиди се ляха от устите на политиките. Уп-равниците се резилиха през целия август”

(в. „Труд” от 2.09.2000 г., стр. 10)

„Политиките ни сриват имиджа на България. Все повече стават поводите сънародниците ни да се притесняват да посочват в чужбина, че са българи”

(в. „Стандарт” от 30.09.2000 г., стр. 13)

„Политиката е мръсна работа – но независимо от това винаги се прави само с пари”

(в. „Капитал” от 13.10.2000 г., стр. 47)

„Сами сме виновни за идиотизма на политиките”

(в. „Монитор” от 14.10.2000 г., стр. 17)

„Бисеров губи митниците в позиционната война с Костов. Бисеров, Цонев и Желязков имат още девет месеца да осребряват политическата власт”

(в. „Капитал” от 14.10.2000 г., стр. 11)

„Панчо Панайотов: Лапат баницата, а ги наказват с мъмрене. Провалим се във властта заради липса на ценности, заради политическа и интелектуална незрялост, казва синият депутат, обявил, че напуска СДС”

(в. „Сега” от 14.10.2000 г., стр. 5)

„Председателят на сдружение „Обединени български граждани“ проф. Андрей Пантев: „Дойде часът, когато гражданите се обединяват срещу политиките. Ние можем да обещаем, че онези, които ще бъдат делегирани от наше име в коридорите на властта, няма да крадат, заявява известният историк“

(в. „Монитор“ от 16.10.2000 г., стр. 16)

„Няма кой да пожелае политиките ни. Те вече не са в състояние реално да управляват процесите в страната...“

(в. „Стандарт“ от 16.10.2000 г., стр. 12)

„Мънкаш за парите, Соколов. Защо българите наричат политиките си маскари“

(в. „24 часа“ от 28.10.2000 г., стр. 12)

„Владимир Каролов: Депутати са давали подкупи за сделки. Корупция, клиентелизъм и некомпетентност изкривяват продажбите“

(в. „24 часа“ от 1.11.2000 г., стр. 11)

„Ще подкрепим СДС, ако спре да краде народа си. Бойко Ватев - заместник-председател на ВМРО“

(в. „Стандарт“ от 9.11.2000 г., стр. 9)

„СДС наложи ембарго срещу родопско село. Ако не изберете нашия кандидат, никакви придобивки няма да има за Забърдо, предупредил още през май синият кмет на община Чепеларе Тодор Бозуков. Страховитата закана е в ход вече половин година“

(в. „Стандарт“ от 10.11.2000 г., стр. 13)

„Политиките и обществото са в мъртва хватка“

(в. „Банкер“ от 11.11.2000 г., стр. 31)

„Син депутат нарежда на министър да развали приватизационна сделка“

(в. „Труд“ от 13.11.2000 г., стр. 8)

„Политиките търсят алтернатива на всичко, освен на себе си. От сегашните призвани да управляват партията и държавата се изисква да отговарят на едно-единствено условие - върност към вожд“

(в. „Монитор“ от 15.11.2000 г., стр. 15)

„Бонев не искал да краде със сините“

(в. „Труд“ от 16.11.2000 г., стр. 5)

Журналистическите материали – независимо дали това е съзнателно търсено или не, внушават чувства, формират нагласи и отношения. В зависимост от избраната тема и доминантите в нея, от ситуацията, в която се развива едно действие, оценката, която се дава на участниците в събитията, публиката – читатели, слушатели, зрители – оформят и своите лични представи и оценки. Онова, което медиите са предложили на своята публика в определен период, е моделирало до голяма степен и техните оценки и възприятия.

Прегледът на централни всекидневници през последните месеци разкрива, че на българския читател са били внушени определени възприятия за света на политиката.

Медии срещу политици и партии – основни внушения:

- на политиките им липсва професионализъм;
- политиките са абсолютно некомпетентни;
- политиките не искат да говорят на езика на хората;
- политиките говорят неща, които са абстрактни и лишени от съдържание от гледна точка на хората;
- политиките се занимават със себе си, а не с проблемите на избирателите;
- за политиките да са в управлението с просто бизнес;
- политиките са корумпирани;
- политиките лъжат;
- на политиките политиката им трябва, за да грабят;
- политиките нямат доверието на хората.

На свой ред политиките и партиите и най-вече управляващата в момента политическа формация се защитават по най-неефективния начин - те обидени нападат мас-медиите.

Политици срещу медии - основни внушения:

- медиите са повърхностни;
- медиите нарушават правата на човека;
- медиите са некомпетентни;
- медиите търсят не истината, а сензацията;
- медиите водят компроматна война срещу политиките;

- медиите са безгрижни към публичния разум;
- медиите са безразлични към добрите новини;
- медиите са безразлични към основни проблеми;
- медиите са лишени от отговорност;
- медиите са недобростествни, некоректни;
- медиите манипулират;
- медиите са корумпирани;
- медиите не уважават аргументите – те ги заменят с компромати и квалификации;
- медиите раздуват полустини;
- медиите омаскаряват, унижават и сриват политика, публичната личност;
- медиите осъществяват психологически терор над публиката;
- медиите стресират публиката до толкова, че тя не е в състояние да решава собствените си проблеми;
- медиите насаждат цинизъм, който разрушава социалността;
- медиите сипят инсинуации, но не предлагат факти;
- медиите симулират обществена ангажираност;
- медиите изземват функции на безпомощната политическа опозиция;
- медиите атакуват не програмата на реформите и действителни пропуски в нея, а отделни личности;
- медиите налагат схеми, с които доникъде няма да се стигне;
- медиите не разбират сложността на ситуацията, в която се намираме;
- медиите тиражират послания на пълното отрицание - „бесовите на нихилизма“ (Ницше);
- медиите атакуват политическия модел като цяло и разпалват недоверие в механизмите на демокрацията.

Обясненията на политиките обаче, не носят дивиденди на партиите - публиката вярва не на тях, а на медиите. И това е обяснимо – журналистът винаги може да предаде информацията, както на него му е изгодно. Не е учудващо тогава, че

ключовите думи, които асоциират в съзнанието на обикновените българи, когато става дума за политик (а следователно и за партии,) са:

- корупция;
- некомпетентност;
- просташина;
- алчност;
- корисни интереси;
- непотизъм (братовчеди).

Проучване на „Алфа рийсърч“ по поръчка на в. „Стандарт“ сочи, че 91% от анкетираните са недоволни от това как се развива политическата система и демокрацията в България.

(в. „Стандарт“ от 14.09.2000 г., стр.13)

Недоверието към партиите доказват поредици от социологически проучвания през последните месеци - огромната маса от избирателите не вижда на кого да даде подкрепата си. Липсва политическа алтернатива.

Следователно, докато медиите могат да минат без партиите и политиката, то последните не могат да минат без медиите. И точно затова разработването на адекватна медийна политика е не просто приоритет в дейността на всяка партия – то е въпрос от стратегическо значение. Това обаче не се разбира от партиите, включително и от управляващата вече четвърта година политическа сила в страната.

Един пример – коментар на младата журналистка Диляна Ценова за медийната политика на СДС.

„Въпреки 3-годишния си стаж във властта СДС така и не проумя, че медиите не са отдел на „Раковски“ 134.

Сините все тъй гледат на журналистите като на сбирщина злобари. И губят, понеже не разбират простата истина, че медиите са посредник между тях и обществото...

Управляващите се разстройват силно и когато журналистите подминават скучните партийни теми и задават заядливи въпроси. Затова СДС реши да се скрие от камерите и да пуска новини само когато прецени. Така построил медийната си концепция и шефката на партийния пресцентър Анна Гочева.

Членовете на НИС ще правят изявления само при информационен повод, отсеке тя и отмени редовните брифинги.

Какво стана, когато Гочева реши да сондира и мнението на медиите?...

Губите ни времето, не сте в час с актуалните събития в страната и извън нея, ограничавате възможността да се задават въпроси на компетентните политици. Това са само част от забележките на репортерите. В недоволството се включиха даже видеооператорите, които помолеха на брифингите да има микрофони и тъмен фон зад политиките.

„24 часа“ предложи на Гочева да сондира интереса на журналистите, преди да организира брифинги. За да присъстват на тях онези, които са в час с актуалните теми на деня...

Реакции обаче не последваха. Почти сигурно е, че промяна в медийната стратегия няма да има...

Пресцентърът на СДС няма пари дори за да получава емисиите на БТА, никой не е разработвал сериозна стратегия за работа с медиите, а политиците говорят каквото им падне...

(Диляна Ценова. „Защо СДС остава неразбран от медиите. Как обществото да научи добрите новини, като си ниете се крият от журналистите?“ - в. „24 часа“ от 16.04.2000 г., стр. 6)

Онова, което обединява днес и десни, и леви, и центристски ориентирани политически формации в България, е стремежът да се овладее мас-медиите и те да изграждат представата за непогрешимостта и за липсата на алтернативност на поредните управляващи. С което на практика се подменя основната функция на медиите:

- от информационна тя да се трансформира в церемониална.

Но крайният резултат от подобна трансформация съвсем не е благоприятен за партиите, защото той гарантира едноединствено нещо – загуба на публика. А това никога частна медия не може да си го позволи – за да спечели публиката си, тя взема на прицел политиката.

Контролираните от държавата медии обаче, могат и го

правят. И така нанасят едни от най-сериозните щети върху репутацията на управляващата партия – те я преекспонират, загубват мярата във възхваляването на нейните управленски резултати. С което стимулират кризата на доверие към властта, като същевременно лишават самите управляващи от способността за реалистична самооценка.

В един свят на противоречия и проблеми, на интензивно развитие на технологиите на масовата комуникация и на нарастващо влияние на печата, радиото и телевизията върху масовото съзнание нито една партия не може да си позволи да не разполага с професионално конструирана своя партийна публична комуникация.

Там, където тази дейност е подценена или се осъществява непрофесионално, са неизбежни неразбирането на организационните цели и политика, нарастването на напрежението, загубата на доверие от страна на публиката.

Според проучване на „Инфоарт“, 40% от анкетираните не могат да кажат каква идеология изповядва СДС. Значи близо половината избиратели гласуват за СДС по някакви повърхностни и емоционални подбуди. Много по-голям е процентът на тези, които се затрудняват да определят какви партии са ВМРО и Народен съюз – 55%, или „Гергьовден“ и „Св.Георги Софийски“ – 65%.

(в. „Монитор“ от 3.06.2000 г., стр. 15)

Медийната политика на една партия е и наука, и изкуство. Професионално разработена, тя представя партийната политика чрез система от целенасочени подходи, средства и техники и така я прави не просто разбираема, но мотивира публиката да вземе участие в нейната реализация.

Появата и развитието на партийната медийна политика потвърждава едно правило – като фундаментален социален процес комуникацията е не просто отражение на промените в обществото, но и сама допринася за обществените промени. Многообразието от подходи и средства, които прилагат специалистите по медийна политика, е съществено условие и за успеха на всяка партийна политика. Затова днес медийна

ната политика е може би най-важната съставна част на партийната стратегия. Защото, в крайна сметка, ролята на всяка стратегия се свежда и до това - да сътвори ситуация, в която другите активно да се включват и да се чувстват съучастници в едно общо дело.

III.

След като мас-медиите са основен източник на информация, а следователно в много голяма степен детерминират и поведението на хората (всеки поведенчески акт се предшества от възприета и осмислена информация), те неизбежно се превръщат в основен „инструмент“ на партията. Но тъкмо поради фундаменталното си присъствие печатът, радиото и телевизията не могат да бъдат „употребени“ като останалите техники, с които борави една политическа формация.

Нужна е **политика спрямо медиите**, в цялостното разбиране на това понятие:

- цели,
- мисия,
- стратегия,
- тактика за достигане на целите и пр.

Партийната медийна политика е основната част от общата стратегия за спечелване на позиции за конкретна организация в публичното пространство.

Следва да се направи разлика между политика на медиите и партийна медийна политика.

Под **политика на медиите** се разбира собствената ориентация на конкретна медия – вестник, списание, радио- или телевизионна станция, в пространството и времето, в което тя се реализира. Политиката на медиите включва определяне на целевата публика, на теми, доминанти, акценти, на изяснена позиция по важни социални проблеми, отношение към властови структури и пр. Политиката на медията определя нейния индивидуален облик и я различава от останалите средства за масова комуникация, което и позволява тя да намери своя собствена публика.

Под **партийна медийна политика** се разбира специфична и професионално реализирана дейност с мас-медиите за постигане на основната цел, преследвана чрез тази социална технология – взаимноизгодно сътрудничество на партията с нейната целева публика, спечелване на общественото мнение.

В областта на публичната комуникация една партия може да преследва различни конкретни цели:

- да организира предизборната си кампания;
- да запознае публиката с политиката си, т.е. с онова, което я отличава от останалите политически формации, прави я конкурентоспособна;
- да демонстрира пред своята публика стратегията си;
- да въведе публиката в свои близки намерения, изпълнението на които ще отговори на конкретни социални потребности;
- да спечели колебаеща се публика;
- да се наложи над конкуренцията;
- да възстанови добрата си репутация при опити да

бъде дискредитирана и др.

Тези цели са реално осъществими, само ако партията е разработила и целенасочено реализира във времето и пространството собствената си медийна политика.

Партийната медийна политика изисква работата с печата, радиото и телевизията преди всичко да бъде съобразена със законите, по които те се правят и действат. А същностна предпоставка, за да попадне едно послание в печата, радиото и телевизията, е, че то трябва да носи новина, да идентифицира значимостта на събитията, за което разказва, да е съобразено с формата, която изисква съответната медия, да е от източник, който има репутация на заслужаващо доверие, и др.

При формирането на партийната медийна политика не следва да се подценява и фактът, че мас-медиите само на пръв поглед са хомогенни – в действителност те са твърде пестри, многообразни и различни. Те се различават:

- по своята същност (вербални, електронни и др.);
- по региона, който покриват;

- по публиката, към която приоритетно са ориентирани;
- по професионализма на хората, които работят в тях;
- по интересите на своите издатели, които директно или косвено защитават и др.

Постигането на главната цел на партийната публична комуникация – взаимноизгодно сътрудничество между една партия и нейните публики с цел оптимална реализация на партийната политика е невъзможно, ако **контактите** на политически и журналисти имат стихийен, конюнктурен характер. Те са ефективни тогава, когато са резултат на целенасочена медийна политика (която задължително включва и богатата изследователска работа), която трябва да притежава всяка партия, за да присъства в публичното пространство със свой уникален имидж и безупречна репутация. Тук от фундаментално значение е правилото: публиката търси информация, която има за нея практическо значение.

Медийната политика на една организация включва като същностен елемент избора на комуникативен канал(и) – конкретната медия (медии), с които ще се поддържат устойчиви контакти. Това става при съобразяване с различни критерии, като например:

- рейтинга на медията сред публиката;
- предпочитанията на целевите публики;
- специфичните технологични производствени процеси (как във времето медията ще предаде посланието и има ли опасност от закъсняване, т.е. критерия навременност на излъчване на посланието) и др.

Световният професионален опит в областта на публичната комуникация е синтезирал редица изисквания, когато се работи с мас-медията, като например:

- трябва да се говори от гледна точка на обществеността, а не от партийните интереси;
- новините трябва да бъдат предавани с лекота и да са интересни;
- най-важните факти да се съобщават в началото;
- не трябва да се спори с репортера, не трябва да се

губи контрол;

- ако журналистът задава преми въпроси, трябва да му се даде и пряк отговор;
- ако не знаете отговора на въпроса, просто кажете, че не го знаете;

- говорете истината, колкото и да е тежка;
- никога не организирате пресконференция, ако вие не притежавате това, което журналистите наричат новина, и пр.

Не е възможно да се формира ефективна, работеща партийна медийна политика, ако не се отчитат в този процес и промените в собствената публика на мас-медията. Това се налага от необходимостта за диференциран подход към различните групи, на които се структурира всяка целева публика. В съзнанието на хората са заложили нагласи, стереотипи, различни възможности за декодиране и пр., които действат като филтър, пропускащ едни, но отхвърлящ други послания. В резултат публиките нееднаково възприемат, осмислят, разграничават, обобщават онова, за което пишат, говорят и показват мас-медията. Ако тази закономерност не бъде взета предвид при разработката на медийната политика, то успехът и става съмнителен.

Като специфична професионална дейност партийната медийна политика е ефективно средство за постигане на целите, които си поставя една партия. Това обаче, е реално възможно при професионално разработена и проведена целенасочено медийна политика. А това далеч не е елементарен и лесен процес. Характерно например за социалните процеси е тяхната динамика, както и непредсказуемостта им не само по отношение на някои сегменти или детайли, но дори и по основни параметри. Достатъчно е само да проследим измененията в демографията – застаряването на населението в България и ръста на смъртността, на фона на крайно ниско равнище на раждаемост. Те несъмнено ще окажат в ид-

вашото десетилетие определено влияние и върху политиката на медиите, и върху партийната медийна политика.

Промени настъпват и в самите медии – някои изчезват от информационното пространство, други сменят собствената си политика, трети се модифицират – като акценти, визия, дизайн и т.н., други сменят приоритетните си публики и пр.

Затова и партийната медийна политика, веднъж конструирана, не може да се смята за завършена и универсална – тя непрекъснато се нуждае от актуализиране в съответствие с промените в средата, в която се реализира. Една партия е печеливша, ако съхранява своята свръхчувствителност към света, в който се осъществява, т.е., ако поддържа канали за непрекъсната обратна връзка със същия този свят, в който тя се оказва „потопена“. Само тогава и нейната публична комуникация може да реализира онова, което се очаква от нея – оптимално идентифициране, създаване и поддържане на взаимноизгодно сътрудничество вътре в партията, между партията и нейните публики, между партията и социалната среда като цяло.

ФОНДАЦИЯ "ФРИДРИХ ЕБЕРТ"
ИНСТИТУТ ЗА ПОЛИТИЧЕСКИ И ПРАВНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ

**Българските политически партии
в навечерието на
парламентарните избори '2001**

Под научната редакция на
проф. д-р Георги Карасимеонов и проф. д-р Емил Константинов

Българска
Първо издание

Коректор: Недияна Панчовска

Предпечатна подготовка и печат:
Издателска къща ГорексПрес
София 1504, ул. "Мургаш" 1, тел. 943 33 11, факс. 46 54 24